

Міністерство освіти і науки України
Миколаївський національний університет
імені В.О. Сухомлинського

Бабаян Ю.О.

**ВІКОВА ПСИХОЛОГІЯ.
ОРГАНІЗАЦІЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ
СТУДЕНТІВ**

Навчально-методичний посібник

Миколаїв – 2018

УДК 159.922
ББК 88.5я7-3
Б 69

*Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради Миколаївського
національного університету імені В.О. Сухомлинського
(протокол № 11 від 21.12.2018 р.)*

РЕЦЕНЗЕНТИ:

Васильєв Я.В. – доктор психологічних наук, професор кафедри психології Чорноморського національного університету імені П.Могили.

Мазур В.М. – кандидат психологічних наук, доцент кафедри права та соціально-поведінкових наук Миколаївського міжрегіонального інституту розвитку людини університету «Україна».

Бабаян Ю.О. Вікова психологія. Організація самостійної роботи студентів: навчально-методичний посібник / Ю.О. Бабаян. – Миколаїв: Іліон, 2018. – 144 с.

ISBN

Навчально-методичний посібник призначений для підготовки до практичних занять та забезпечення самостійної роботи студентів, що вивчають навчальну дисципліну «Вікова психологія».

Система завдань, поданих у навчально-методичному посібнику, передбачає розкриття кожної теми, містить інформаційний компонент, що спрямований на розкриття теоретичного матеріалу та контрольно-дослідницький, який забезпечує закріплення і поглиблення набутих знань з психології. До кожної теми семінарського заняття подано методичні рекомендації та алгоритм самопідготовки, перелік рекомендованих джерел.

Для студентів вищих навчальних закладів педагогічних та психологічних спеціальностей. Матеріали посібника стануть у нагоді викладачам закладів вищої освіти для проведення семінарських занять та організації самостійної роботи студентів.

УДК 159.922
ББК 88.5я7-3
© Бабаян Ю.О., 2018

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	5
I. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ	7
1.1. Назва кредитів, тематика лекцій із дисципліни та їх зміст	7
1.2. Орієнтовна тематика семінарських та практичних занять із дисципліни для студентів денної форми навчання.....	9
1.3. Орієнтовна тематика семінарських та практичних занять із дисципліни для студентів денної форми навчання	10
1.4. Методичні рекомендації щодо підготовки до семінарських занять з вікової психології	10
1.5. Методичні матеріали щодо організації самостійної роботи студентів з вікової психології	15
II. САМОПІДГОТОВКА ДО ЗАНЯТЬ ПЕРШОГО КРЕДИТУ «ВІКОВА ПСИХОЛОГІЯ ЯК ГАЛУЗЬ ЗНАНЬ»	22
2.1. Методичні рекомендації та алгоритм самопідготовки до: - семінарського заняття на тему: «Предмет та завдання вікової психології».....	22
- семінарського заняття на тему: «Проблеми психічного розвитку особистості»	27
- семінарського заняття на тему: «Періодизація психічного розвитку людини»	33
2.2 Контрольні завдання для самоперевірки знань та вмінь із першого кредиту	39
III. САМОПІДГОТОВКА ДО ЗАНЯТЬ ДРУГОГО КРЕДИТУ «ПСИХОЛОГІЯ ДИТИНСТВА»	48
3.1. Методичні рекомендації та алгоритм самопідготовки до: - семінарського заняття на тему: «Психологія немовлячого періоду»	48
- семінарського заняття на тему: «Психологія раннього віку»	53
- семінарського заняття на тему: «Психологія дошкільного віку»	58
3.2. Контрольні завдання для самоперевірки знань та вмінь із другого кредиту	65
IV. САМОПІДГОТОВКА ДО ЗАНЯТЬ ТРЕТЬОГО КРЕДИТУ «ПСИХОЛОГІЯ ДІТЕЙ ШКІЛЬНОГО ВІКУ»	73
4.1. Методичні рекомендації та алгоритм самопідготовки до:	

- семінарського заняття на тему: «Молодший шкільний вік»	73
- семінарського заняття на тему: «Психологія підліткового і старшого шкільного віку»	81
4.2 Контрольні завдання для самоперевірки знань та вмінь із третього кредиту	89
 V. ОРІЄНТОВНА ТЕМАТИКА РЕФЕРАТІВ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ	97
 VI. ТЕМАТИКА З НАУКОВО-ДОСЛІДНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ.....	99
 VII. КОНТРОЛЬНІ ЗАВДАННЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ ДЛЯ СТУДЕНТІВ ЗАОЧНОЇ ФОРМИ НАВЧАННЯ	101
 VIII. ПРАКТИЧНІ ЗАДАЧІ З ВІКОВОЇ ПСИХОЛОГІЇ	105
 ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК	110
 РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА	140
 ДОДАТКИ	142

ПЕРЕДМОВА

Оволодіння студентами – майбутніми педагогами психологічними знаннями виступає важливим фактором розвитку в них професійної компетентності, професійних вмінь, знань та навичок, творчого відношення до справи виховання та навчання дітей.

У сучасній Україні соціальні очікування від педагогічних працівників пов'язані із самодостатністю сформованої особистості педагога, його вмінням співвідносити педагогічний такт з симпатією до дитини. Саме тому вивчення психологічних дисциплін передбачає озброєння майбутніх педагогів новітніми доробками наукової психології, розумінням складних процесів психічної організації дитини.

Система знань із вікової психології та оволодіння нею студентами в процесі вузівського навчання включає як роботу студентів над теорією, так і практичну діяльність. Саме тому студенти повинні в процесі підготовки до семінарських (практичних) занять з психології зрозуміти провідні дефініції курсу, методологічні засади дисципліни.

Семінарські та практичні заняття з вікової психології мають на меті перевірку засвоєння студентами необхідного обсягу теоретичних знань, практичних умінь та навичок, що зробить можливим їх використання в майбутній професійній діяльності.

З метою успішного та глибокого засвоєння знань з дисципліни «Вікова психологія» рекомендовано до виконання такі види робіт:

1. Відпрацювання рекомендованого переліку питань за планом заняття і складання стислого конспекту за змістом теми (за бажанням студента). Конспект представляє собою характеристику основних положень з теми, яка вивчається. Студент повинен розкрити всі пункти плану, дати відповідь на запропоновані альтернативні запитання, які розраховані на поглиблене вивчення теми і на розвиток рефлексивних процесів. Розгляд кожного питання повинен завершуватися коротким узагальненням.

2. Складання конспекту першоджерел. Конспект першоджерел студент складає згідно представленої тематиці в межах сучасних проблем психологічних досліджень. Опрацювання першоджерел сприяє інформаційному збагаченню студентів і дозволяє краще орієнтуватися в науковій проблемі. Виконується письмово у вигляді конспекту або тез.

3. Складання термінологічного словника. Словник складається на основі посібників, з якими працює студент. Пред'являється як програмна робота письмово. Робота з термінологічним словником сприяє засвоєнню категоріального апарату науки.

4. Виконання методик, спрямованих на самопізнання студентів. Використання елементів лабораторних занять сприяє практичному засвоєнню теми, отриманню студентами інформації про особливості власної психіки і підвищує інтерес студентів до навчального матеріалу. Робота виконується письмово з обов'язковим висновком.

Вивчаючи психологію майбутні педагоги повинні сформувати у себе готовність до системно-структурного розуміння психічного у всіх його проявах; оволодіти навичками користуватись конкретними методиками, як механізмами наукового пізнання психіки. Володіння психодіагностичним інструментарієм застереже майбутніх педагогів від поверхневого чи суб'єктивного підходу до дитини.

Семінарські (практичні) заняття з вікової психології, які можуть мати традиційний, проблемний, пошуковий характер, орієнтують студентів на вивчення обов'язкової та додаткової літератури з теми заняття, підготовку виступів, рефератів з питань теми, конспектування чи анотування першоджерел, розв'язання психологічних вправ чи проблемних ситуацій, виконання індивідуальних завдань, складання термінологічного словника. Широкий аспект вибору шляхів підготовки до семінарських (практичних) занять, можливість нестандартно, розширено підійти до вивчення теми конкретного заняття, зорієнтує студентів як майбутніх педагогів на творчий пошук, самодостатність як фахівця, впевненість у своїх знаннях, вміннях та

навичках, вміння працювати в групі, рефлексувати оцінки та самооцінки, розвивати в собі всі необхідні риси особистості та майбутнього фахівця-педагога.

При розробці даного видання автор керувався необхідністю сприяти забезпеченню ефективної самостійної роботи студентів, питома вага якої значно зросла у зв'язку з переходом навчальних закладів України на кредитно-трансферну систему.

Використання матеріалів запропонованого навчально-методичного посібника дасть змогу викладачам ефективно організовувати різні форми самостійної роботи студентів, що спрямовані на забезпечення більш глибокого та свідомого засвоєння інформації з навчальної дисципліни.

I. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

1.1. Назва кредитів, тематика лекцій із дисципліни та їх зміст

Кредит 1. Вікова психологія як галузь знань

Тема 1. Вступ до вікової психології

Вікова психологія як галузь психології. Предмет вікової психології. Мета та завдання вікової психології. Основні розділи вікової психології. Методи вікової психології. Загальне поняття про психічний розвиток. Рушійні сили, чинники й умови психічного розвитку.

Тема 2. Проблеми психічного розвитку особистості

Основні теорії психічного розвитку. Культурно-історична концепція психічного розвитку Л.С.Виготського. Вік як основна категорія вікової психології. Підходи до періодизації вікового розвитку. Критерії періодизації вікового розвитку. Соціальна ситуація розвитку. Провідний тип діяльності. Основні новоутворення розвитку. Стабільні періоди і кризи. Періодизація вікового розвитку Д.Б. Ельконіна.

Кредит 2. Психологія дитинства

Тема 1. Психологія немовляти.

Новонародженість як критичний період. Безумовні рефлекси і перші умовні рефлекси дитини. Розвиток емоційної сфери. Комплекс пожвавлення. Соціальна ситуація розвитку і провідний вид діяльності у немовлячому періоді. Сенсорний і мовний розвиток дитини. Розвиток рухів. Основні новоутворення психічного розвитку дитини першого року життя. Криза першого року.

Тема 2. Психологія раннього віку.

Ранній вік. Особливості соціальної ситуації розвитку. Предметно-маніпулятивна діяльність. Особливості розвитку мовлення. Розвиток пізнавальних процесів. Формування перших навичок і звичок поведінки у дітей раннього віку. Основні новоутворення психічного розвитку дитини раннього віку. Криза трьох років.

Тема 3. Психологія дошкільного віку

Особливості соціальної ситуації розвитку дошкільника. Сюжетно-рольова гра як провідна діяльність дошкільника, її компоненти та функції. Особливості розвитку мовлення у дошкільному віці. Розвиток пізнавальної сфери. Мислення, увага, пам'ять, уява як основні показники розумового розвитку дошкільників. Новоутворення психічного розвитку дитини дошкільного віку. Криза шести-семи років, її симптоматика.

Кредит 3. Психологія шкільного віку

Тема 1. Молодший шкільний вік

Психологічна готовність дитини до навчання, її структурні компоненти та показники. Загальні психологічні особливості молодших школярів. Навчальна діяльність як провідна. Розвиток пізнавальних процесів у молодших школярів. Формування особистості молодшого школяра.

Тема 2. Психологія підліткового і старшого шкільного віку

Анатомо-фізіологічні особливості підлітка. Соціальна ситуація та провідний вид діяльності. Пізнавальний розвиток в підлітковому віці. Розвиток самосвідомості. Криза підліткового віку.

Соціальна ситуація та провідна діяльність у старшому шкільному віці. Самовизначення та самовиховання в юнацькому віці. Основні новоутворення старшого школяра.

1.2. Орієнтовна тематика семінарських та практичних занять із дисципліни для студентів денної форми навчання

№ з/п	Назва теми	Кількість Годин
	Кредит 1	6
1	Предмет та завдання вікової психології	2
2	Теорії психічного розвитку особистості	2

3	Проблема періодизації психічного розвитку	2
	Кредит 2	6
4	Психологія немовлячого періоду	2
5	Психологія раннього віку	2
6	Психологія дошкільного віку	2
	Кредит 3	6
7	Молодший шкільний вік	4
8	Психологія підліткового і старшого шкільного віку	2
	Разом	18

1.3. Орієнтовна тематика семінарських та практичних занять із дисципліни для студентів заочної форми навчання

№ з/п	Назва теми	Кількість Годин
	Кредит 1	
1	Концепції та проблема психічного розвитку	2
	Кредит 2	
2	Дитяча психологія	2
	Кредит 3	
3	Молодший шкільний вік	2
	Разом	6

1.4. Методичні рекомендації щодо підготовки до семінарських занять з вікової психології

Семінарське заняття є однією з найважливіших форм навчального заняття у вищому навчальному закладі, яке проводиться у формі дискусії навколо попередньо визначених тем, до яких студенти готують тези виступів

на підставі індивідуально виконаних завдань. Семінари проводяться з основних тем навчальної програми і є ефективною формою закріплення теоретичних знань, отриманих на лекціях і під час самостійної роботи з навчальною і науковою літературою.

Головна мета семінарських занять з вікової психології – сприяти поглибленому засвоєнню найскладніших питань навчального курсу, спонукати студентів до колективного творчого обговорення, оволодіння науковими методами аналізу явищ і проблем, активізувати до самостійного вивчення наукової та методичної літератури, формувати навички самоосвіти.

У процесі підготовки до семінару студенти самостійно відпрацьовують літературу (навчальну, методичну, наукову), вчать критично оцінювати різні джерела знань. Під час семінарського заняття організовується дискусія із завчасно визначених тем, до яких студенти готують тези відповідей або індивідуально виконані реферати-доповіді.

Основними завданнями семінарських занять з вікової психології є:

- закріплення у студентів теоретичних знань;
- оволодіння ними науковим апаратом, навичками усного і письмового викладання навчального матеріалу;
- залучення їх до науки, наукових досліджень;
- прищеплення їм навичок творчого мислення, самостійного формулювання та висловлювання власних думок, а також захисту висунутих наукових положень і висновків;
- формування в них педагогічного світогляду, здатності пов'язувати загальнотеоретичні положення з вимогами повсякденної практики освіти в країні.

Види проведення семінарських занять:

- семінар запитань і відповідей;
- семінар – розгорнута бесіда: передбачає попередню підготовку студентів з визначених завдань;

- семінар – колективне читання: студенти зачитують тексти, коментуючи їх зміст з позицій розвитку сучасної науки;
- семінар, що передбачає усні відповіді студентів з подальшим їх обговоренням;
- семінар-дискусія: студенти, маючи програму, завчасно готуються до дискусії та розгортають її безпосередньо на занятті;
- семінар, що передбачає обговорення й оцінювання письмових рефератів студентів;
- семінар-конференція: студенти завчасно готують доповіді, виступають з ними, відповідають на запитання колег;
- семінар – теоретична конференція: проводять зі студентами кількох груп курсу на основі вивчення об'ємного розділу чи цілої дисципліни;
- семінар – розв'язання проблемних завдань: проводять на основі створення проблемних ситуацій, виокремлення проблемних завдань і праці над їх розв'язанням;
- семінар – прес-конференція: кілька студентів готують повідомлення з вузлових питань, а всі учасники долучаються до їх обговорення;
- семінар – «мозковий штурм»: студенти завчасно ознайомлюються з важливими проблемними завданнями, які потребують розв'язання; під час семінару вносять конкретні пропозиції щодо розв'язання проблеми. Усі пропозиції записують, систематизують і визначають найдоцільніші.

Семінарські заняття потребують від студентів ретельної підготовки. Готуючись, студент має ознайомитися з планом семінарського заняття, алгоритмом самопідготовки, змістом лекції, рекомендованою літературою. Спочатку треба ознайомитися з матеріалом за темою семінару, що вміщений у навчальних посібниках. Це дасть змогу скласти загальне уявлення про тему, яку виносять на семінарське заняття. Якщо з цієї теми прочитано лекцію, то корисно також ретельно опрацювати її конспект. Лише після цього розпочинається самостійна робота над вивченням першоджерел. Окрему ланку в процесі підготовки до семінарського заняття становить

безпосередня підготовка виступу з того чи того питання. Варто, щоб студент привчав себе виступати не за готовим текстом, зачитуючи його, а своїми словами, користуючись лише коротким планом.

Підготовка до виступу полягає в тому, щоб до кожного питання скласти на окремій картці чи аркуші короткий план з помітками потрібних цифр, записами цитат, конкретних фактів. Такий підхід дасть змогу виробити вміння виявляти самостійність під час виступів на семінарі.

Якщо студента поставили перед необхідністю самостійно розв'язувати завдання, це значно активізує потенції його психічної діяльності, сприяє розвитку та становленню позитивних якостей.

Треба пам'ятати, що ***якість семінару перш за все залежить від підготовки студентів до нього***, тому при підготовці до семінару кожен студент повинен:

- 1) уважно ознайомитися з планом, який відображає зміст чергової теми заняття;
- 2) прочитати і продумати свої лекційні записи, які відносяться до теми семінару;
- 3) вивчити чи законспектувати при необхідності рекомендовану літературу;
- 4) скористатися при потребі консультацією викладача;
- 5) скласти розгорнутий план, тези чи конспект виступу з усіх питань теми заняття.

Студентам необхідно відвідувати кожне семінарське заняття. Пропуск семінару позбавляє студента можливості усвідомити, закріпити та отримати цілісне уявлення з тієї чи іншої теми. Крім того, це створює значні труднощі при підготовці до підсумкового контролю.

Особливості роботи студента на семінарі:

- переважну більшість семінарських занять буде проведено у формі інтерактивної дискусії, під час якої викладач здійснює поточний контроль якості знань студентів, перевіряє виконання їх завдань самостійної роботи;

- семінарське заняття починається вступним словом викладача, в якому він розкриває значення теми і цілі заняття, форми і методи його проведення;

- студент, розкриваючи зміст того чи іншого питання теми семінарського заняття повинен пов'язувати матеріал з актуальними проблемами сучасності, розглядати педагогічні явища, наводити приклади;

- кожному студенту необхідно постійно вдосконалювати навички володіння державною мовою, правильного вживання понять і термінів. Систематичні виступи на семінарах сприяють поповненню словарного запасу, а також вмінню лаконічно і точно висловлювати свої думки;

- студенти повинні уважно слухати виступи своїх однокурсників і оцінювати наскільки глибоко розкриті питання. Це дає можливість кожному присутньому на семінарі висловити свою точку зору та подолати прогалини, які мали місце у відповіді. Активна участь на семінарських заняттях прищеплює навички участі в дискусії, аналізі різних точок зору, вмінню відстоювати свою позицію;

- після закінчення виступу студента відбувається обговорення проблеми. При цьому викладач не тільки направляє обговорення на розкриття вузлових питань, але і дає змогу виступити усім учасникам семінару. Якщо ж доповідач чи інший виступаючий на семінарі припускає явні помилки, то для виключення втрати часу викладач може його зупинити і надати слово іншому;

- закінчується семінарське заняття заключним словом викладача, в якому аналізується ступінь розкриття теми, оцінюються всі форми участі студентів на семінарі (виступ з питання, реферат, повідомлення, доповнення, зауваження тощо) та нараховуються рейтингові бали, дається завдання на наступне заняття.

1.5. Методичні рекомендації щодо організації самостійної роботи студентів з вікової психології

Ефективна організація навчально-виховного процесу в системі професійної підготовки майбутніх вчителів неможлива без належної організації самостійної роботи студентів. Самостійна робота студентів, в цілому, відіграє важливу роль в підвищенні якості навчального процесу. Вона сприяє систематизації та закріпленню теоретичних знань, розвитку пізнавальних здібностей та творчої ініціативи, самостійності, відповідальності та організованості, формуванню самостійності мислення, розвитку дослідницьких умінь.

Самостійна робота включає в себе як репродуктивні, так і творчі аспекти діяльності студентів. В залежності від цього розрізняють три рівні самостійної діяльності студентів, які знаходять своє відображення і при виконанні завдань з вікової і педагогічної психології:

1. **Репродуктивний(тренувальний) рівень** – спрямований на закріплення знань, формування навичок та умінь; включає складання таблиць та схем тощо; пізнавальна діяльність полягає в осмисленні та запам'ятванні інформації.

2. **Реконструктивний рівень** – при виконанні таких завдань студенти готують інформаційні повідомлення, визначають тези доповіді.

3. **Творчий, пошуковий рівень** – передбачає аналіз проблемних ситуацій, студент повинен самостійно здійснювати вибір методів та засобів вирішення (учбово-дослідницькі завдання).

Кожний вид самостійної роботи з вікової психології орієнтований на розвиток певних навичок та умінь.

У структурі самостійної роботи студентів можна виділити такі компоненти: мотиваційний (потреба в нових знаннях з метою самоосвіти), змістовий (пізнавальна задача, цілі учбової діяльності), процесуальний (підбір, застосування адекватних методів, що ведуть до ефективного результату).

Самостійна робота студентів сприятиме свідомому та творчому засвоєнню теоретичних основ вікової психології, формуванню стійкого інтересу до психологічних знань та розвитку умінь ефективно їх застосовувати в практичній діяльності вчителя. Завдання для самостійної роботи спрямовані на те, щоб найбільшою мірою сприяти розвитку у студентів пізнавальної активності і самостійності в їх учбовій діяльності та активуванню процесу самоосвіти в ході професійного становлення в цілому.

Самостійна робота спрямована на формування навичок саморегуляції пізнавальної діяльності, на розвиток стійкого позитивного ставлення до процесу пізнання в цілому та розширенню обізнаності в проблемах психології, зокрема.

Основними формами самостійної роботи з вікової психології є:

- конспектування першоджерел та періодики;
- систематизація учбової інформації в схемах, таблицях;
- складання термінологічного словника до теми;
- підготовка реферативних, інформаційних повідомлень;
- підготовка тестових методик, спрямованих на вивчення психологічних явищ;
- створення презентацій;
- підбір тренінгових вправ.

Самостійна робота студентів з вікової психології спрямована не лише на більш ефективне засвоєння конкретної психологічної дисципліни, а, в цілому, на формування навичок самостійної роботи, навичок самоосвіти та професійне становлення майбутніх фахівців.

Методичні рекомендації щодо самостійного здобуття знань з навчальної і наукової літератури (конспектування першоджерел і періодики)

Головним джерелом здобуття знань у процесі навчання у ЗВО є книга (підручник, навчальний посібник, монографія, словник, довідник, збірник наукових праць, наукова стаття тощо).

Під час добору літератури з того чи іншого питання студентові необхідно вміти скласти бібліографічні записи згідно з єдиними вимогами, які є обов'язковими для оформлення бібліографічного апарату. Опис книги потрібно робити з титульного листа за такою формою:

1. Прізвище та ініціали автора (якщо книгу написали два чи три автори, їх прізвища та ініціали подають також на початку опису).

2. Назва (заголовок) книги. Подають повністю і без скорочень.

3. Підзаголовні відомості. Зазначають відомості про жанр книги (науково-популярний нарис, навчальний посібник, довідник і т. ін.); вказують також, за чиєю редакцією вийшла книга; порядковий номер видання.

4. Вихідна інформація. Подають відомості про місце видання, найменування видавництва та рік видання.

Опис книг, газетних і журнальних статей треба робити тією мовою, якою їх надруковано.

У роботі з книгою варто дотримуватися таких правил:

– під час вивчення певної проблеми насамперед потрібно ознайомитися з першоджерелами, а потім уже з посібниками і критичними статтями. Опрацювання посібників не може замінити вивчення першоджерел. Робота над першоджерелами викликає в студента самостійні думки, судження, сприяє глибшому розумінню теми чи проблеми.

– опрацювання літератури з конкретного питання варто починати з робіт загального характеру і від них переходити до спеціальних і вузьких досліджень.

Студент може використати різні види читання.

Часто застосовують суцільне читання, яке становить процес уважного вивчення книги або окремих її тем, розділів без відволікань. У такому разі будь-яке питання треба починати вивчати з найпростішого, загального. Проте слід усвідомлювати поняття, судження, міркування, умовиводи та ін.; з'ясувати основні положення, тези, твердження, встановлювати

взаємозв'язок між ними; відокремлювати головне від другорядного; вміти критично проаналізувати зміст книги, дати правильну оцінку.

Іноді потрібно використати часткове читання, коли необхідно опрацювати лише окремі розділи, питання та ін. Найчастіше часткове читання застосовують у роботі з енциклопедіями, словниками, довідниками. Треба визначити коло довідкової літератури, напрацювати зручну для себе систему записів та ін.

Необхідним для студента є синтетичне читання – конкретне і раціональне використання часткового і суцільного читання книги.

Для підвищення ефективності засвоєння прочитаного необхідно дотримуватися певного алгоритму читання. Сформуйте свій алгоритм читання і постійно пам'ятайте зміст та лексичне значення його компонентів. Основою для вироблення власного алгоритму читання може бути така схема:

- автор, назва книги, статті;
- джерело і вихідна інформація;
- структура книги, статті;
- основний зміст;
- особливості й побудова фактографічного матеріалу;
- проблеми, які здаються для вас суперечливими;
- новизна опрацьованого матеріалу, його місце і значення в подальшому розумінні наукових проблем, можливість використання у практичній діяльності.

Бути уважними. Треба зосереджувати увагу на процесі читання. Намагайтеся зрозуміти прочитане у процесі читання. Це ключ до проникнення у зміст і сутність прочитаного, шлях до його запам'ятання.

Постійно повторювати прочитане зразу ж після завершення читання. У процесі читання запам'ятовувати не слова чи окремі фрази, а думки, ідеї. Адже тільки осмислене запам'ятовування раціональне і продуктивне. Не перевантажуйте пам'ять! Якщо ви не згадали забуте протягом 3-4 хвилин - ще раз зверніться до тексту.

Використовувати різні способи читання. Це залежить від мети опрацювання друкованого джерела інформації.

У процесі самостійного навчання важливо вміти робити записи прочитаного. Під час опрацювання книг застосовують такі види записів: складання плану; виписування цитат; записи висновків, складання тез; складання конспекту; складання анотацій; написання реферату; рецензування; систематизація зведених оглядів; підготовка зведеного конспекту; складання схем, таблиць; запис власних думок; записи окремих слів із анотуванням їх значення та ін.

План – така форма запису, коли студент фіксує окремі логічно завершені частини статті чи книги, даючи їм своєрідні заголовки. План може бути простим і складним, залежно від змісту прочитаного матеріалу та визначеної мети.

Цитата – дослівний уривок з тексту твору або чийсь слова, ідо їх наводять письмово чи усно для підтвердження міркування. Опрацьовуючи літературу, потрібно зробити записи основних думок автора. Для цього в зошиті студент указує прізвище та ініціали автора, назву книги, місце і рік видання. У певній послідовності записує міркування про головні проблеми чи питання, які розглянуто у творі. На-полях можна робити свої помітки. Такий підхід дає змогу продумати прочитане, усвідомити в загальних рисах його суть і зберегти матеріал (основу) для відтворення в пам'яті головних проблем книги у майбутньому.

Тези – коротко сформульовані основні положення доповіді, лекції, повідомлення тощо. Кожну тезу потрібно сформулювати чітко, стисло, вона має передавати основну думку автора. Приклади і доведення не записують. На полях читач може робити помітки, записувати свої думки щодо опрацьованого матеріалу.

Робота з книгою в такий спосіб допомагає синтезувати основні думки й положення, сприяє розвитку логічного мислення.

Студент має вміти складати конспект. Власне конспект - це короткий, послідовний, стислий письмовий виклад основного змісту книги, статті, лекції, записаний у розповідній формі. У конспекті можна записувати тези, виписки, цитати, цифрові матеріали, таблиці, графіки, окремі рисунки. Виклад конспективного запису має бути послідовним, логічно зв'язаним. Для підтвердження окремих положень необхідно записувати найяскравіші приклади. До складання конспектів книг, статей ставлять такі вимоги:

- записи треба вести в окремому зошиті. Найкраще використовувати для цього шкільний зошит, що містить 12 аркушів. Це дає змогу в майбутньому більш зручно користуватися раніше зробленими записами, розміщувати і синтезувати їх за тематичним принципом. З лівого боку сторінки відводять широке поле (4-5 см). На ньому зручно робити помітки, доповнення, складати плани законспектованого матеріалу, висловлювати власні думки;

- на початку конспекту необхідно записати прізвище та ініціали автора, повну назву роботи з підзаголовками, місце і рік видання, кількість сторінок (опрацьовуючи великі за обсягом джерела, доцільно починати з окремої сторінки). Важливо записати дату написання твору, обставини його написання, якщо такі є. Ці відомості можна взяти з передмови чи приміток;

- писати необхідно розбірливим почерком і обов'язково чорнилом. Треба пам'ятати, що конспект ви готуєте не для одноразового використання. Він може стати у пригоді впродовж навчання і в подальшій самостійній професійній діяльності;

- цитати й особливо важливі думки (положення, визначення, правила та ін.) необхідно позначати в тексті;

- доцільно виробити свої умовні знаки, щоб підкреслювати в конспекті потрібні місця.

Складання конспекту наукової праці починається з попереднього прочитання матеріалу, у якому подано її аналіз, оцінку, що допомагає звернути увагу на головні питання і проблеми. Важливо спочатку перечитати

всю працю, не роблячи записів, щоб мати уявлення про її структуру і загальний зміст, і лише після цього конспектувати. Записи варто робити, переказуючи матеріал своїми словами. Ефект дає фіксація результатів аналізу й синтезу прочитаного, а не дослівний запис незрозумілого чи, в гіршому разі, перефразованих окремих речень, часто не пов'язаних між собою.

У конспекті треба чітко записувати заголовки й підзаголовки, що є в роботі, позначаючи їх підкресленням, іншим чорнилом. Сторінки конспекту необхідно нумерувати.

Складання анотацій. **Анотація** – коротка узагальнювальна характеристика книги (чи її частини), статті, рукопису. Для складання анотації необхідно уважно перечитати книгу, з'ясувати, кому вона адресована, з якою метою її можна використати. Працю потрібно оцінити з погляду її науковості, логічної послідовності, актуальності питань чи проблем.

Рецензія – критична оцінка праці, відгук про неї. У ній висловлюють міркування про прочитане загалом і його найважливіші деталі, застосовуючи науково обґрунтовані доведення, факти, пояснення. Рецензії здебільшого мають характер висновків, узагальнень, оцінки прочитаного. Можна давати оцінку книги чи статті загалом або окремих її розділам, частинам, роблячи наприкінці узагальнення.

Складання зведеного конспекту становить систему записів, які містять фіксування планів, виписування цитат, окремих тез, висновків, докладне конспектування розділів тощо. На окремих аркушах паперу або в спеціальному зошиті треба виписувати незрозумілі слова з поясненням і тлумаченням їх значення, прислів'я, приказки, афоризми, крилаті слова, що також є корисним у діяльності студента.

II. САМОПІДГОТОВКА ДО ЗАНЯТЬ ПЕРШОГО КРЕДИТУ «ВІКОВА ПСИХОЛОГІЯ ЯК ГАЛУЗЬ ЗНАНЬ»

2.1. Методичні рекомендації та алгоритм самопідготовки до семінарського заняття на тему: «Предмет та завдання вікової психології»

Мета: перевірити знання студентів про предмет, завдання, специфіку вікової психології та основні методи дослідження психічного розвитку; розвинути вміння студентів орієнтуватися в основних конструктах вікової психології; виховувати зацікавленість дисципліною.

Питання до самопідготовки:

1. Вікова психологія як галузь психології.
2. Предмет, мета, завдання вікової психології
3. Структура вікової психології.
4. Зв'язок вікової психології з іншими галузями психологічного знання.
5. Методи вікової психології.

Теоретичний коментар

Окремою галуззю психологічної науки є вікова психологія зі своїм специфічним предметом досліджень.

Предмет вікової психології – вікова динаміка психіки людини, тобто, вікова психологія досліджує закономірності психічного розвитку особистості на різних етапах життя. Вікова психологія вивчає виникнення і розвиток психічних процесів і властивостей, зумовлену віком динаміку співвідношень між ними; становлення різних видів діяльності, формування психічних якостей підростаючої особистості; вікові можливості засвоєння знань; провідні фактори розвитку та формування особистості та ін..

Вікова психологія виявляє структурні зміни, новоутворення, що з'являються з віком у психічній діяльності людини, знаменуючи собою переходи від нижчих до вищих ступенів її розвитку. Вікова психологія розкриває умови, що визначають процес розвитку, співвідношення у цьому процесі природних і суспільних факторів, за допомогою яких реалізуються можливості психічного розвитку людини.

Вікова психологія перебуває у тісному зв'язку з іншими науками. Вікова психологія як наукова галузь охоплює як загальнонаукові методи, так і спеціалізовані. Такий діапазон дослідницького інструментарію дозволяє науково ґрунтовно вивчати прояви психіки представників всіх вікових періодів.

Накопичення інформації з питань закономірностей розвитку психіки людини впродовж її онтогенезу дозволило впорядкувати вікову психологію за допомогою галузевої структури.

Методичні рекомендації із самопідготовки до заняття:

Готуючись до заняття студентам варто звернути увагу на особливості становлення предмета вікової психології – галузі науки, що вивчає закономірності психічного розвитку людини на різних етапах її індивідуального життя. Це передбачає вивчення особливостей структурних змін, новоутворень, співвідношення фізіологічних і природних чинників, рушійних сил індивідуального розвитку, індивідуально-типологічних відмінностей та їх детермінації тощо

Запитання та завдання за цією темою передбачають акцентування уваги студентів на завданнях, як ставить перед собою вікова психологія, на принципових особливостях різних наукових методів дослідження у віковій психології, їх різновидів; знання ними їх вимог та особливостей використання, сильних та слабких сторін кожного з методів, що дає змогу досліднику широко і всебічно вивчати психічні явища, виявляти закономірності їх вияву, з'ясовувати механізми та умови розвитку.

При виконанні завдань студенти мають звернути увагу на зародження і розвиток знань з вікової психології, на її зв'язок з іншими науками про людину.

АЛГОРИТМ САМОПІДГОТОВКИ

I. ПРОАНАЛІЗУЙТЕ ЗМІСТ ЛЕКЦІЇ №1. ДАЙТЕ ВІДПОВІДІ НА ТАКІ ЗАПИТАННЯ:

1. Що є предметом вікової психології. Які групи психологічних явищ вона вивчає?
2. Які основні завдання покликана вирішувати сучасна вікова психологія?
3. З яких основних розділів складається вікова психологія?
4. Яке місце займає вікова психологія в системі психологічних наук?
5. Що таке онтогенез?
6. Які методи дослідження використовуються при вивченні вікового розвитку?
7. Чи можна за допомогою тестів досліджувати психологічні закономірності вікового розвитку?
8. Основні ознаки наукового психологічного дослідження у віковій психології.

II. РОЗКРИЙТЕ ЗМІСТ ПОНЯТЬ: вікова психологія, досвід, експеримент, метод, онтогенез, опитування, психіка, психічний розвиток, психологія, розвиток, спостереження, експеримент, тестування.

III. ПЕРЕВІРТЕ СВОЇ ПРАКТИЧНІ ВМІННЯ:

1. Сформулюйте головні вимоги до проведення бесіди та анкетування, яких необхідно дотримуватися, щоб забезпечити об'єктивність і надійність результатів дослідження.

2. Чи згодні ви з думкою, що експеримент як метод може бути застосований для дослідження будь-яких психічних явищ? Обґрунтуйте відповідь.

3. Встановіть зв'язки вікової психології з іншими науками про людину.

IV. ВИКОНАЙТЕ ЗАВДАННЯ

Завдання 1. За психологічними словниками випишіть 3-4 термінологічних визначення поняття «вікова психологія». Порівняйте їх між собою.

Завдання 2. Зробити порівняльну таблицю етапів розвитку вікової психології як науки.

V. ПЕРЕВІРТЕ СЕБЕ (ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ)

Галузь психологічної науки, яка вивчає особливості психічного та особистісного розвитку людини на різних етапах її життя, називають:

- а) психологією навчання;
- б) психологією виховання;
- в) віковою психологією;
- г) педагогічною психологією.

Що є предметом вікової психології як самостійної науки?

- а) психічний розвиток людини і тварини;
- б) становлення та розвиток особистості дитини;
- в) розвиток психіки людини протягом філогенезу;
- г) закономірності психічного розвитку людини в онтогенезі.

Цілеспрямоване планомірне сприйняття певних явищ - це:

- а) експеримент;
- б) бесіда;
- в) спостереження;
- г) аналіз документації.

Стандартизовані методики у віковій психології, що мають на меті вивчення особистості як цілісної унікальної структури, - це:

- а) опитувальники;
- б) анкети;
- в) проєктивні методики;
- г) тести.

У якому варіанті названо форми організації дослідження у віковій психології та психології розвитку?

- а) констатувальна та формувальна стратегії;
- б) генетичний та структурний метод;
- в) лонгітюд та метод поперечних зрізів (порівняльний метод).

Визначте, до яких груп належать такі методи вікової психології: порівняльний, комплексний, структурний методи, якісний аналіз, близнюковий метод:

- а) організаційні;
- б) емпіричні;
- в) метод обробки даних;
- г) інтерпретаційні.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Вікова і педагогічна психологія: Навч. посіб. / О.В.Скрипченко, Л.В.Долинська, З.В.Огороднійчук та ін. 2-ге вид. – К.: Каравела, 2012. – 416 с.
2. Вікова психологія: навчальний посібник / М.В. Савчин, Л.П. Василенко. – К.: Каравела, 2012. – 144 с.
3. Заброцький М.М. Основи вікової психології. Навчальний посібник / М.М. Заброцький. - Тернопіль: навч.книга – Богдан, 2009.- С.40-45.
4. Крайг Г. Психология развития: учебное пособие / Грейс Крайг. - 7-е международное издание. - Санкт- Петербург: Питер, 2001. - 992 с.

5. Павелків Р. В. Вікова психологія: підручник / Р. В. Павелків. - К.: Кондор, 2011. - 468 с.

6. Психология детства. Учебник / Под ред. А.А. Реана. - СПб.: прайм-ЕВРО-ЗНАК, 2003. – С.91-238.

7. Сергеєнкова О.П. Вікова психологія. Навч. посібник / Сергеєнкова О.П., Столярчук О.А., Коханова О.П., Пасєка О.В. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – 376 с.

**Методичні рекомендації та алгоритм самопідготовки до
семінарського заняття на тему: «Проблеми психічного розвитку
особистості»**

Мета: поглибити і закріпити знання студентів про закономірності психічного розвитку людини;

розвинути вміння студентів орієнтуватися в основних теоріях дитячого розвитку;

виховувати зацікавленість дисципліною.

Питання до самопідготовки:

1. Поняття про психічний розвиток.
2. Проблема соціального та біологічного у психічному розвитку індивіда.
3. Рушійні сили, чинники й умови психічного розвитку.
4. Основні теорії психічного розвитку
5. Культурно-історична концепція психічного розвитку
Л.С. Виготського.

Теоретичний коментар

Поняття розвиток є загальним, його використовують для визначення процесу руху від нижчого (простого) до вищого (складного). Розвиток – безперервний процес, що виявляється не тільки в кількісних, а і якісних

змінах людської істоти. Зміни ці необхідні, послідовні, пов'язані з певними етапами життєвого шляху людини, прогресивні, що характеризують її структурне та функціональне вдосконалення. Психічний розвиток являє собою не послідовність окремих, неузгоджених між собою змін, а носить системний, цілісний характер, внаслідок чого зміни в одній області психіки викликають зміни інших психічних проявів. Розвиток психіки людини – це чергування стабільних та кризових періодів у її житті. Розвиток психіки не припиняється ніколи. Він є незворотним, змінюється лише за напрямом, інтенсивністю, характером та якістю. Розвиток психіки відбувається за певними законами. В основі психічного розвитку лежать суперечності, які зумовлюють прогрес психіки.

Методичні рекомендації із самопідготовки до заняття:

Готуючись до заняття студенти мають звернути увагу на психічний розвиток людини протягом всього життя, про особливості та закономірності психічних змін, реалізацію потенціалу особистості на кожному етапі її життя. У процесі вивчення рекомендованої літератури варто звернути особливу увагу на різноманітні теоретичні підходи щодо сутності та особливостей вікового розвитку людини.

При виконанні завдань студенти мають звернути увагу на біогенетичні підходи дослідження психіки дитини, психоаналітичні теорії дитячого розвитку: динамічну концепцію сексуального розвитку З. Фрейда; епігенетичну теорію розвитку особистості Е. Еріксона; теорії соціального наuczіння Н. Міллера, Дж. Долларда; когнітивний підхід Ж. Піаже; концепцію діалектичного характеру розвитку Г. Костюка; теорію розвитку вищих психічних функцій Л. Виготського.

Відповіді на поставлені запитання передбачають знання студентами природного і соціального в психічному розвитку, а також відмінностей між зовнішніми та внутрішніми умовами розвитку, визначення ними цих понять.

АЛГОРИТМ САМОПІДГОТОВКИ

I. ПРОАНАЛІЗУЙТЕ ЗМІСТ ЛЕКЦІЙ № 2-3. ДАЙТЕ ВІДПОВІДІ НА ТАКІ ЗАПИТАННЯ:

1. В чому сутність поняття «психічний розвиток»?
2. Що таке кількісні та якісні зміни психічного розвитку?
3. Що є умовами психічного розвитку і яка їх характеристика?
4. Що розуміється під біологічним і соціальним факторами розвитку сьогодні?
5. Які є рушійні сили психічного розвитку в онтогенезі?
6. Що таке закономірності психічного розвитку особистості на різних вікових етапах?
7. Хто є представниками біогенетичних теорій психічного розвитку?
8. В чому сутність концепції рекапітуляції?
9. В чому суть теорії конвергенції?
10. Які є психоаналітичні теорії дитячого розвитку?
11. Які є стадії життєвого шляху особистості за Е. Еріксоном?
12. В чому суть теорій соціального навічання і хто є її представниками?
13. В чому суть когнітивного підходу Ж. Піаже?
14. Сутність культурно-історичної теорії розвитку вищих психічних функцій Л. Виготського.

II. РОЗКРИЙТЕ ЗМІСТ ПОНЯТЬ: Розвиток, психічний розвиток, закономірності розвитку, конвергенція, рекапітуляція, егоцентризм, его-ідентичність, зона актуального розвитку, зона найближчого розвитку, криза вікова, криза психосоціальна,

III. ПЕРЕВІРТЕ СВОЇ ПРАКТИЧНІ ВМІННЯ:

1. Використовуючи дані про власну родину, визначте власні психологічні якості, які детерміновані генетично і які зазнали середовищного впливу.

2. За психологічними словниками выпишіть 3-4 термінологічних визначення поняття «психічний розвиток». Порівняйте їх між собою.

3. Прочитайте прислів'я:

1. Яблуко від яблуні далеко не падає.
2. Вмів дитину родити, вмій її й навчити.
3. Син то мій, але розум у нього свій.

Значення яких факторів розвитку підкреслюється у цих прислів'ях? Оцініть їх правильність з точки зору наукової психології.

IV. ВИКОНАЙТЕ ЗАВДАННЯ:

Завдання 1. Підготуйте презентацію про одну із теорій психічного розвитку людини.

Завдання 2. Складіть таблицю «Порівняльна характеристика теорій психічного розвитку»

Концепції, теорії	Поняття розвиток психіки	Роль біологічних передумов	Роль соціального середовища	Роль навчання і виховання	Роль діяльності	Рушійні сили розвитку

Завдання 3.

Здійснивши аналіз матеріалів різних теоретичних концепцій, дайте відповіді на запитання (письмово).

Психоаналітична теорія:

- Яке відбиття складає теоретичну основу концепції З. Фрейда?
- Охарактеризуйте основні компоненти структури особистості за З. Фрейдом.
- Розкрийте зміст розвитку на різних стадіях психоаналітичної теорії.

- Дайте визначення та розкрийте зміст поняття Едипів комплекс.

Епігенетична теорія:

- Охарактеризуйте основні відмінності епігенетичної теорії у порівнянні із психоаналітичною.

Теорія соціального наuczіння:

- У чому полягає докорінна відмінність теорії соціального наuczіння від біхевіористичних підходів до аналізу поведінки людини?

- Охарактеризуйте практичне значення теорії соціального наuczіння.

- Який механізм впливу заохочення і покарання на формування поведінки дитини?

Когнітивна теорія Ж. Піаже:

- Охарактеризуйте основні етапи розвитку інтелекту за Ж. Піаже.

- Розкрийте поняття - егоцентризм мислення.

- Поясніть особливості розвитку дитини на різних стадіях розвитку інтелекту.

Культурно-історична концепція розвитку психіки:

- Що відрізняє культурно-історичну концепцію Л. Виготського від попередніх концепцій дитячого розвитку?

- Які характерні ознаки вищих психічних функцій?

- У чому полягає сутність кризи в дитячому розвитку з позиції Л.Виготського?

V. ПЕРЕВІРТЕ СЕБЕ (ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ)

*Вставте пропущені слова та закінчіть висловлювання Г. Костюка:
«Соціалізація дитини відбувається через її _____, засвоєння _____, вростання в життя _____, через перехід зовнішніх (_____) відношень у внутрішні (_____) властивості особистості, яка розвивається»:*

а) інтраіндивідуальні;

б) інтеріндивідуальні;

в) суспільства;

- г) діяльність;
- д) соціального досвіду.

Закономірностями психічного розвитку є:

- а) інтеграція, послідовність, рухомість, ригідність;
- б) нерівномірність, пластичність, компенсація, інтеграція;
- в) лабільність, інертність, активність, послідовність;
- г) динамічність, рухомість, пластичність, послідовність.

«Закон рекапітуляції» - це:

- а) вся поведінка особистості, зумовлена несвідомими біологічними потягами або інстинктами;
- б) народжуючись біологічним індивідом, людина стає особистістю завдяки дії соціальних умов життя;
- в) індивідуальний розвиток повторює стадії розвитку людського суспільства;
- г) життя особистості, її відношення є результатом підкріплюючого навчіння, засвоєння знань і навичок.

Закінчіть наступні твердження:

- а) природне у психічному розвитку - це...
- б) соціальне у психічному розвитку - це...
- в) рушійними силами психічного розвитку є...
- г) зовнішні умови розвитку - це...
- є) внутрішні умови розвитку - це...

Визначіть, кому із вчених належить авторство названих концепцій та теорій психічного розвитку:

Концепції та теорії	Вчені
а) когнітивно-генетична теорія;	а) Гренвіл-Стенлі Холл;
б) теорія рекапітуляції;	б) Жан Піаже;
в) концепція конвергенції двох факторів розвитку дитини;	в) Вільям Штерн;

г) теорія трьох ступенів розвитку дитини;	г) Норман Міллер;
д) теорія розвитку вищих психічних функцій;	д) Карл Бюлер;
е) концепція соціального навчання;	е) Лев Виготський;
є) теорія ігрової діяльності;	є) Ерік Еріксон;
ж) епігенетична теорія розвитку.	ж) Данііл Ельконін.

Список рекомендованої літератури

1. Заброцький М. М. Вікова психологія: Навч. посібник / М.М. Заброцький. - К.: МАУП, 1998. - 92 с.
2. Крайг Г. Психология развития: учебное пособие / Грейс Крайг. - 7-е международное издание. - Санкт- Петербург: Питер, 2001. - 992 с.
3. Костюк Г. С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості / Г. С. Костюк; під. ред. Л. М. Проколієнко. - К.: Радянська школа, 1989. - 612 с.
4. Максименко С. Д. Онтогенез особистості / С. Д. Максименко // Практична психологія та соціальна робота. -2006. -№10. -С. 1-10.
5. Павелків Р. В. Вікова психологія: підручник / Р. В. Павелків. - К.: Кондор, 2011. - 468 с.
6. Пиаже Ж. Избранные психологические труды / Ж. Пиаже; [пер. с фр.]. - М.: Просвещение, 1969. - 659 с.

Методичні рекомендації та алгоритм самопідготовки до семінарського заняття на тему: «Періодизація вікового розвитку»

Мета: поглибити і закріпити знання студентів про підходи до періодизації вікового розвитку;

розвинути вміння студентів орієнтуватися в критеріях періодизації психічного розвитку;

виховувати самостійність мислення, професійну мотивацію.

Питання до самопідготовки:

1. Вік як основна категорія вікової психології.
2. Підходи до періодизації вікового розвитку
3. Л.С.Виготський про стадії психічного розвитку.
4. Критерії періодизації психічного розвитку
5. Періодизація вікового розвитку Д.Б. Ельконіна.

Теоретичний коментар

Вік – це відносно замкнутий цикл розвитку людини, своєрідний період фізичного та психічного розвитку, що характеризується рядом особливостей, сукупність яких визначає неповторність структури особистості людини на даному етапі її розвитку. Розрізняють хронологічний і психологічний вік.

Психічний розвиток людини проходить ряд періодів, послідовна зміна яких невідворотна й передбачувана. Кожен період (вік) – своєрідний ступінь психічного розвитку з притаманними йому відносно своєрідними якісними особливостями. Кожна людина проходить однакові вікові етапи психічного розвитку, але переживає їх індивідуально, оскільки має свої особливості нервової системи, фізичні властивості, розумові здібності й т.д.

Основні періоди психічного розвитку визначають за психолого-педагогічними критеріями, що включають характерну для кожного віку соціальну ситуацію розвитку, провідну діяльність, психологічні новоутворення.

Науково обґрунтована вікова періодизація має як теоретичне значення, слугуючи основою для впорядкування та систематизації фактів онтогенетичного розвитку психіки людини, так і прикладне призначення. Знання вікової періодизації стає основою для організації освітнього процесу.

Методичні рекомендації із самопідготовки до заняття:

Готуючись до заняття студенти мають звернути увагу на поняття «вік», яке у психології асоціюється не з кількістю років, прожитих людиною, а з особливостями її психології і поведінки.

При виконанні завдань студенти мають звернути увагу на особливості та закономірності психічних змін, реалізацію потенціалу особистості на кожному етапі її життя. У процесі вивчення рекомендованої літератури варто звернути особливу увагу на різноманітні підходи до періодизації психічного розвитку людини.

Відповіді на поставлені запитання передбачають знання студентами природного і соціального в психічному розвитку, а також відмінностей між зовнішніми та внутрішніми умовами розвитку, визначення ними цих понять. Запитання і завдання за цією темою передбачають акцентування уваги студентів на основних критеріях періодизації психічного розвитку людини, таких, як: соціальна розвитку людини, провідний тип діяльності, психічні новоутворення, кризи розвитку.

АЛГОРИТМ САМОПІДГОТОВКИ

I. ПРОАНАЛІЗУЙТЕ ЗМІСТ ЛЕКЦІЇ №2. ДАЙТЕ ВІДПОВІДІ НА ТАКІ ЗАПИТАННЯ:

1. Що таке вік? Психологічний вік?
2. Які є критерії періодизації психічного розвитку?
3. Сутність культурно-історичної теорії розвитку вищих психічних функцій Л. Виготського.
4. Проблеми вікової періодизації у теорії Л. Виготського. Які основні критерії вікової періодизації він визначає?
5. Що таке стабільні періоди та кризи?
6. Які є кризи психічного розвитку?
7. Сутність періодизації психічного розвитку Д. Ельконіна.

II. РОЗКРИЙТЕ ЗМІСТ ПОНЯТЬ: Криза вікова, криза психосоціальна, нормативна криза, ненормативна криза, новоутворення, провідна діяльність, сенситивний період, соціальна ситуація розвитку

III. ПЕРЕВІРТЕ СВОЇ ПРАКТИЧНІ ВМІННЯ:

1. Проаналізуйте співвідношення понять «навчання», «виховання» та «розвиток».

2. Прочитайте визначення понять:

- Вік – це те, скільки років прожила людина.
- Соціальна ситуація розвитку – це умови життя, в яких живе дитина.
- Провідна діяльність – це діяльність, якій дитина приділяє майже

весь свій час.

- Новоутворення – це кількісні показники психічного розвитку людини.

- Криза розвитку завжди неминуча і має гострий перебіг.

Які помилки та неточності допущені у цих визначеннях? Обґрунтуйте свою відповідь.

IV. ВИКОНАЙТЕ ЗАВДАННЯ:

Заповнити таблиці

1. Таблиця вікової періодизації психічного розвитку людини

Вікові періоди	Соціальна ситуація розвитку	Провідна діяльність	Центральні новоутворення

2. Переглянути відео на ютубі та розкрити сутність етапів психосоціального розвитку за Е.Еріксоном

Вік	Психо соціальна стадія	Предмет конфлікту розвитку	Соціальні умови	Психосоціальний результат розвитку
Від народження до 1 року	Немовлячий вік	Чи можу я довіряти світу?	+Підтримка, задоволення базових потреб. -Відсутність підтримки, депривація	Довіра - недовіра

V. ПЕРЕВІРТЕ СЕБЕ (ДАЙТЕ ПРАВИЛЬНУ ВІДПОВІДЬ)

1. Почуття тотожності самому собі (незважаючи на ті зміни, які відбуваються з нами в процесі росту і розвитку), цілісності, безперервності свого існування в часі і просторі.

2. Індивідуальний розвиток організму від стадії запліднення до кінця індивідуального життя.

3. Комплекс умінь, якими володіє дитина в даний момент часу.

4. Явище загострення психічних суперечностей, що супроводжується різкою і кардинальною перебудовою самосвідомості індивіда та його взаємин з навколишніми людьми.

5. Особливе поєднання внутрішніх процесів і зовнішніх умов психічного розвитку індивіда, типове для представників певного вікового періоду.

6. Галузь психологічної науки, яка вивчає особливості психічного та особистісного розвитку людини на різних етапах її життя.

7. Чутливий, оптимально сприятливий до розвитку певних психічних функцій відрізок становлення особистості.

8. Психічний стан, який виникає внаслідок неможливості чи обмеженості задовольнити певні потреби.

9. Діяльність, яка обумовлює найголовніші зміни в окремих психічних процесах, в особистості дитини в цілому і в якій зароджуються нові форми діяльності.

10. Явище загострення психічних суперечностей, коли людина робить вибір подальшого шляху розвитку

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Вікова і педагогічна психологія: Навч. посіб. / О.В.Скрипченко, Л.В.Долинська, З.В.Огороднійчук та ін. 2-ге вид. – К.: Каравела, 2012. – 416 с.

2. Вікова психологія: навчальний посібник / М.В. Савчин, Л.П. Василенко. – К.: Каравела, 2012. – 144 с.

3. Выготский Л. С. Собрание сочинений: в 6 т. / Гл. ред. А. В. Запорожец. - М.: Педагогика, 1982-1984. Т. 3: Проблемы развития психики / Под. ред. А. М. Матюшкина. - 1983. - 369 с.; Т. 4: Детская психология / Под. ред. Д. Б. Эльконина. - 1984. - 433 с.

4. Психологія життєвої кризи / Відп. ред. Т.М. Титаренко. - К.: Агропромвидав України, 1998. - 348 с.

5. Эльконин Д. Б. Избранные психологические труды / Д. Б. Эльконин. - М.: Педагогика, 1989. - 560 с.

6. Эриксон Э. Идентичность: юность и кризис: пер. с англ. / Э. Эриксон; общ. ред. А. В. Толстых. - М. : Прогресс, 1996. - 340 с.

2.2. Контрольні завдання для самоперевірки знань та вмінь із першого кредиту «Вікова психологія як галузь знань»

Уважно прочитайте запитання або твердження та знайдіть правильну відповідь.

1. Вікова психологія вивчає:

- А) розвиток фізичних показників протягом всього життя людини;
- Б) психологічний розвиток людини на різних вікових стадіях;
- В) розвиток емоційних та інтелектуальних станів та можливостей людини на різних вікових стадіях.

2. Які методи вікової психології відносяться до організаційних:

- А) спостереження, експеримент;
- Б) кількісний і якісний аналізи;
- В) генетичний метод, структурний;
- Г) порівняльний метод, комплексний.

3. Закономірна зміна психіки у часі, яка виражається у кількісних і якісних перетвореннях, це:

- А) онтогенез;
- Б) психічний розвиток;
- В) провідна діяльність.

4. Яку назву мають найбільш сприятливі періоди для становлення окремих видів психічної діяльності:

- А) пластичні;
- Б) чутливо-нерівномірні;
- В) сенситивні.

5. Який вчений визначив «Стадії життєвого шляху особистості»?:

- А) А. Бандура;
- Б) Ж. Піаже;
- В) Л. Виготський;
- Г) Е. Еріксон.

6. Розташуйте у правильному порядку (від 1 до 5) стадії розвитку за

З.Фройдом:

- А) фалічна;
- Б)анальна;
- В)оральна;
- Г) генітальна;
- Д) латентна.

7. До внутрішніх умов розвитку відноситься:

- А) спадковість;
- Б) соціальне середовище;
- В) дозрівання нервової системи.

8. Внутрішня (психічна) та зовнішня (фізична) активність дитини, яка керується свідомою метою, називається:

- А) навчання;
- Б) діяльність;
- В) розвиток.

9. Вікова психологія виникла:

- А) на початку ХІХ ст.;
- Б) в др. половині ХІХ ст.;
- В) на початку ХХ ст.

10. Яке з наведених тверджень є визнаним у вітчизняній психології?

- А) навчання є розвиток;
- Б) розвиток не залежить від навчання;
- В) навчання веде за собою розвиток.

11. Які з наведених теорій можна віднести до біогенетичного напрямку:

- А) концепція рекапітуляції Гр.-Ст. Холла;
- Б) концепція сексуального розвитку З. Фрейда;
- В) епігенетична теорія Е. Еріксона;
- г) теорія конвергенції 2-х факторів В. Штерна.

Д) теорія соціального наочіння Р. Сірса.

12. Який феномен відкрив Ж. Піаже?

А) вербального егоцентризму;

Б) феномен негативізму;

В) феномен емансипації.

13. До загальних закономірностей психічного розвитку відносяться:

А) соціалізація;

Б) компенсація;

В) децентрація.

14. Вкажіть, які із визначень вікової психології є правильними:

А) вікова психологія - галузь психологічної науки, яка вивчає особливості психічного та особистісного розвитку людини на різних етапах її життя;

Б) вікова психологія — галузь психології, яка вивчає онтогенетичний розвиток психіки, її якісні етапи та закономірності переходу від одного етапу до іншого;

В) вікова психологія - галузь психологічної науки про індивідуальний розвиток людської психіки в онтогенезі;

Г) всі відповіді правильні.

15. Для того, щоб спостереження було ефективним необхідно, щоб:

А) діти знали, що за ними ведеться спостереження;

Б) дослідження проводила людина, яку діти не знають;

В) проводити спостереження систематично і тривалий час.

16. Основними поняттями епігенетичної теорії розвитку особистості

Е. Еріксона є:

А) інтеграція;

Б) ідентифікація;

В) ідентичність

17. Факторами, які впливають на психічний розвиток людини, є:

А) вроджені особливості;

Б) власна активність;

- В) інтелектуальні особливості;
- Г) соціальне середовище.

18. Хто із цих вчених є представниками нормативного підходу до дослідження дитячого розвитку?

- А) К. Бюлер, К. Лоренц;
- Б) А. Гезелл, Л. Термен;
- В) З. Фройд, Е. Еріксон;
- Г) Н. Міллер, Дж. Доллард.

19. Хто із цих вчених увів поняття «групової ідентичності» і «егоідентичності»?

- А) З. Фройд;
- Б) Ж. Піаже;
- В) Д. Ельконін;
- Г) Е. Еріксон;
- Д) Л. Виготський.

20. Вставте пропущені стадії життєвого шляху особистості за

Е. Еріксоном:

- 1) немовляти;
- 2) _____;
- 3) вік гри;
- 4) _____;
- 5) підлітковий вік;
- 6) _____;
- 7) зрілість;
- 8) _____ .

21. Чи правильно названа послідовність стадій психічного розвитку особистості за віковою періодизацією Л. Виготського?

Криза новонародженості - вік немовляти (2 місяці - 1 рік) - криза 1-го року - криза 3-х років - дошкільний вік (3-7 років) - шкільний вік (8-12 років) - криза 13-ти років - пубертантний вік (14-17 років) - криза 17-ти років.

22. За Д. Ельконіним дитинство поділяється на:

- А) 3 періоди;
- Б) 7 періодів;
- В) 5 періодів.

23. Що є джерелом розвитку вищих психічних функцій за Л.Виготським?

24. Провідна діяльність — це:

- А) найулюбленіша, найцікавіша для дитини діяльність;
- Б) діяльність, у процесі якої відбуваються найголовніші зміни в психіці дитини і підготовка до нового етапу її розвитку;
- В) діяльність, яка посідає головне місце в житті;
- Г) діяльність, на яку дитина витрачає найбільше часу.

25. Які є критерії періодизації психічного розвитку?

- А) зовнішній критерій;
- Б) соціальна ситуація розвитку;
- В) внутрішній критерій;
- Г) провідна діяльність;
- Д) новоутворення.

26. Метод — це:

- А) система прийомів для досягнення певної мети;
- Б) певна система понять, які застосовуються в процесі пізнання науки;
- В) спосіб організації освоєння дійсності;
- Г) світоглядна позиція дослідника.

27. Яку іншу назву має метод самоспостереження?

- А) інтерпретація;
- Б) немає іншої назви;
- В) інтроспекція.

28. Який вид спостереження, на вашу думку, дає найбільш реальну картину того, що вивчається?

- А) відкрите;

- Б) приховане;
- В) безперервне;
- Г) безпосереднє;
- Д) опосередковане.

29. Що відрізняє експеримент від спостереження?

- А) занотовування даних при спостереженні;
- Б) застосування різноманітних даних при експерименті;
- В) активний вплив на об'єкт дослідження.

30. Природний експеримент за метою дослідження поділяється на:

- А) формуючий, дослідницький;
- Б) констатуючий, діагностичний;
- В) констатуючий, формуючий.

31. Метод встановлення психологічних властивостей особистості в ході безпосереднього спілкування називається:

- А) анкета;
- Б) соціометрія;
- В) тести;
- Г) бесіда.

32. Лонгітюдний метод дослідження у віковій психології це:

А) метод, який виступає у вигляді вікових, або поперечних зрізів і являє собою співставлення окремих особливостей за віком з метою виявлення динаміки психічного явища, яке вивчається;

Б) метод, який передбачає багаторазове обстеження одних і тих же осіб протягом тривалого відрізка часу, що вимірюється іноді десятками років;

В) метод, у якому беруть участь представники інших наук і при дослідженні одного об'єкта встановлюються зв'язки і залежності між явищами різного роду.

33. Яке із визначень методу спостереження є правильними?

А) Спостереження - це планомірна і цілеспрямована фіксація фактів у природних умовах;

- Б) Спостереження - це цілеспрямоване сприйняття психічних явищ;
- В) Спостереження - це фіксація лише тих фактів, які цікавлять дослідника.

34. Яке із визначень експерименту є правильним?

- А) Метод експерименту - це дослідження психічних явищ у спеціально створених умовах;
- Б) Метод експерименту - це метод, який передбачає обов'язкове використання в дослідженні спеціальної апаратури;
- В) Метод експерименту - це метод, використання якого передбачає природність умов для досліджуваного.

35. Вперше в психологічних дослідженнях природний експеримент був запроваджений:

- А) Л. Виготським;
- Б) Ж. Піаже;
- В) О. Лазурським.

36. Хто першим у психологічних дослідженнях використав поняття «тест»?

- А) А. Біне;
- Б) К. Бюлер;
- В) Ф. Гальтон.

37. Скільки у віковій психології можна виділити підходів щодо співвідношення розвитку і навчання?

- А) 2 підходи;
- Б) 3 підходи;
- В) 5 підходів.

38. Поняття «егоідентичність» за Е. Еріксоном це...

- А) підвищена чутливість людини;
- Б) підвищена агресивність людини;
- В) відчуття цілісного власного «Я» людини.

39. Закономірна зміна психіки у часі, яка виражається у кількісних і якісних структурних перетвореннях це...

- А) онтогенез;
- Б) психічний розвиток;
- В) провідна діяльність.

40. Особливе поєднання внутрішніх процесів і зовнішніх умов психічного розвитку індивіда, типове для представників певного вікового періоду:

- а) соціальна ситуація розвитку
- б) комплекс позбавлення
- в) вікова криза

41. Психічний стан, який виникає внаслідок неможливості чи обмеженості задовольнити певні потреби:

- а) госпіталізм ;
- б) егоїзм ;
- в) депривація;

42. Періоди психічного розвитку людини, коли найлегше здійснюються ті чи інші види навчання – це:

- а) адаптивні періоди;
- б) сензитивні періоди;
- в) реактивні періоди;

43. Порушення дитячого психічного та особистісного розвитку як результат відокремлення дитини від матері:

- а) егоцентризм;
- б) егоїзм;
- в) госпіталізм;

44. За Л. С. Виготським:

- а) навчання іде за розвитком;
- б) навчання не залежить від розвитку;
- в) навчання іде попереду розвитку.

45. За Л. С. Виготським:

- а) навчання іде за розвитком;
- б) навчання не залежить від розвитку;
- в) навчання іде попереду розвитку.

46. Стадії розвитку особистості з теорії Е. Еріксона називаються:

- а) Психічні.
- б) Психосоціальні.
- в) Психосексуальні.
- г) Епігенетичні.

47. Предметом вікової психології є:

- а) психологічні закономірності розвитку учня;
- б) психологічні механізми взаємодії вчителя і учня;
- в) зміни особистості у процесі і результаті навчання і виховання;
- г) закономірності навчання.

48. Соціальні і психологічні зміни, які вперше виникають на конкретному віковому етапі і є найважливішими детермінантами становлення особистості:

- а) рефлекс;
- б) новоутворення;
- в) досвід.

49. Нездатність чи невміння індивіда встати на чужу точку зору.

Сприйняття своєї точки зору як єдиної існуючої :

- а) егоцентризм ;
- б) егоїзм ;
- в) его-ідентичність.

50. Скільки стадій у розвитку виділив Е. Еріксон?

- а) Шість стадій.
- б) Чотири стадії.
- в) П'ять стадій.
- г) Вісім стадій.

III. САМОПІДГОТОВКА ДО ЗАНЯТЬ ДРУГОГО КРЕДИТУ «ПСИХОЛОГІЯ ДИТИНСТВА»

3.1. Методичні рекомендації та алгоритм самопідготовки до семінарського заняття на тему: «Психологія немовлячого періоду»

Мета: поглибити і закріпити знання студентів про особливості психічного розвитку дитини в немовлячому віці;

розвинути вміння студентів орієнтуватися в симптомах і проявах криз новонародженості та одного року;

сприяти формуванню пізнавального інтересу.

Питання до самопідготовки:

1. Новонародженість як критичний період.
2. Соціальна ситуація новонародженого.
3. Розвиток емоційної сфери.
4. Комплекс пожвавлення і криза новонародженості.
5. Соціальна ситуація розвитку та провідна діяльність немовляти.
6. Основні новоутворення та криза першого року життя.

Теоретичний коментар

Індивідуальна історія людини починається не від народження, а від зачаття. Пренатальний розвиток – допологовий, утробний розвиток індивіда, під час якого відбувається розгортання успадкованого ним потенціалу. Особливості його зумовлюють характер розвитку на наступних етапах життя дитини і навіть дорослої людини. Життя дитини в постнатальному періоді починається з кризи новонародженого. Активне спілкування дитини з батьками впродовж першого місяця забезпечує формування психічного новоутворення, що свідчить про нормальний розвиток дитини – комплексу пожвавлення. Після появи комплексу пожвавлення поведінку дитини зумовлюють не органічні потреби, а соціальна за своєю природою потреба в

людині – розвиток немовляти набуває суто людського характеру. Головним надбанням віку немовляти є пізнавальний розвиток, взаємодія з предметами і людьми, які його оточують, ходьба, поява мовлення.

Методичні рекомендації із самопідготовки до заняття:

Самостійна робота з цієї теми передбачає активізацію у студентів знань про особливий етап онтогенетичного розвитку людського індивіда, який починається від зачаття і проходить фази пренатального розвитку та початок психічного життя; особливості розвитку новонародженого, психічний розвиток немовляти, основні новоутворення цього періоду, кризи першого року життя.

При виконанні завдань студенти мають звернути увагу на особливості та закономірності розвитку дитини в перший рік життя, основні потреби дитини у період новонародженості і період немовляти. У процесі вивчення рекомендованої літератури варто звернути особливу увагу на симптоматику криз новонародженості та першого року життя.

АЛГОРИТМ САМОПІДГОТОВКИ

I. ПРОАНАЛІЗУЙТЕ ЗМІСТ ЛЕКЦІЇ №4. ДАЙТЕ ВІДПОВІДІ НА ТАКІ ЗАПИТАННЯ:

1. У чому полягають особливості фізичного та психічного розвитку новонародженої дитини?
2. Що таке криза новонародженості?
3. Що таке комплекс поживлення?
4. Яка характеристика соціальної ситуації розвитку немовляти?
5. Яка провідна діяльність немовляти?
6. У чому виявляється суть пізнавального розвитку немовляти?
7. Які новоутворення немовлячого віку?
8. Чим характеризується та супроводжується криза 1-го року життя?

II. РОЗКРИЙТЕ ЗМІСТ ПОНЯТЬ: Безумовний рефлекс, госпіталізм, депривація, комплекс поживлення, орієнтувальний рефлекс, криза новонародженості, комплекс поживлення, акт хапання, умовний рефлекс.

III. ПЕРЕВІРТЕ СВОЇ ПРАКТИЧНІ ВМІННЯ:

1. Поясніть народну думку: «Дитину треба виховувати, коли вона поперек лавки лежить».

2. Доведіть соціальність дитини з моменту народження.

3. Уважно прочитайте ситуацію та дайте відповідь на запитання.

Ситуація №1: Дитині 4-ри місяці. З іншої кімнати мати почула, що вона плаче, підшла. Дитина припинила хникати, лежала спокійно, дивилась відкритими очима на матір. Мати взяла її на руки, почала заколисувати, дитина заснула.

Запитання: Що Ви можете сказати про психічний розвиток дитини?

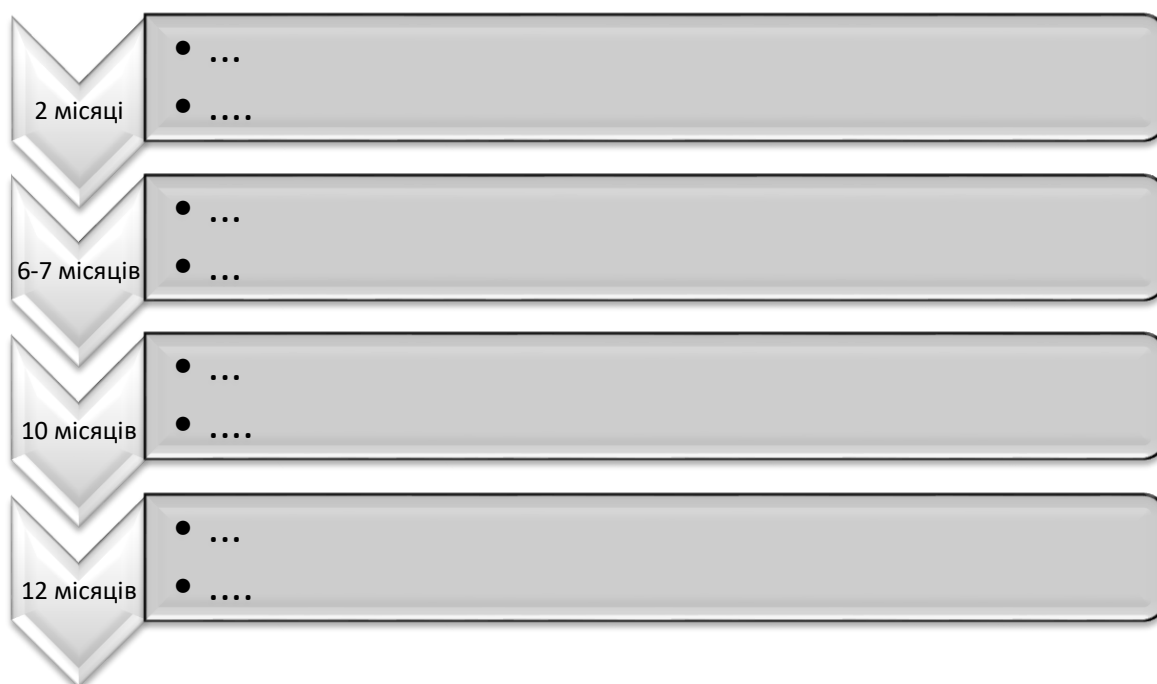
IV. ВИКОНАЙТЕ ЗАВДАННЯ

Завдання 1.

Заповніть таблицю «Характеристика психологічного віку дитини (від народження до року)».

Психологічний вік дитини	Суперечності	Соціальна ситуація розвитку	Провідна діяльність	Новоутворення	Показники «кризи»
Фаза новонародженості					
Немовля					

Завдання 2. Зробіть схему «Вплив фізичного розвитку на психіку немовляти»

V. ПЕРЕВІРТЕ СЕБЕ (ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ)

Новоутворення періоду новонародженості:

- а) маніпуляція з предметами;
- б) мовне спілкування;
- в) комплекс пожвавлення;
- г) акт хапання.

У новонародженої дитини краще розвинений і більш підготовлений до функціонування:

- а) моторний апарат;
- б) сенсорний апарат;
- в) опорно-руховий апарат;
- г) артикуляційний апарат.

Позитивна емоційно-дієва реакція новонародженого на появу дорослого, особливо на голос матері, її обличчя, дотики називається:

- а) стадією немовляти;
- б) комплексом пожвавлення;

в) початком психічного життя.

Якщо дитина віком 8-12 місяців відмовляється йти на руки до інших, крім близьких родичів, це свідчить про:

- а) почуття прихильності;
- б) капризність;
- в) комплекс неповноцінності;
- г) відсутність афіліації.

До кінця першого року життя у дитини формується:

- а) внутрішнє мовлення;
- б) пасивне мовлення;
- в) автономне мовлення;
- г) езопове мовлення.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Вікова і педагогічна психологія: Навч. посіб. / О.В.Скрипченко, Л.В.Долинська, З.В.Огороднійчук та ін. 2-ге вид. – К.: Каравела, 2012. – 416 с.
2. Вікова психологія: навчальний посібник / М.В. Савчин, Л.П. Василенко. – К.: Каравела, 2012. – 144 с.
3. Заброцький М.М. Основи вікової психології. Навчальний посібник / М.М. Заброцький. - Тернопіль: навч.книга – Богдан, 2009.- С.40-45.
4. Крайг Г. Психология развития: учебное пособие / Грейс Крайг. - 7-е международное издание. - Санкт- Петербург: Питер, 2001. - 992 с.
5. Павелків Р. В. Вікова психологія: підручник / Р. В. Павелків. - К.: Кондор, 2011. - 468 с.
6. Психология детства. Учебник / Под ред. А.А. Реана. - СПб.: прайм-ЕВРО-ЗНАК, 2003. – С.91-238.
7. Сергеєнкова О.П. Вікова психологія. Навч. посібник / Сергеєнкова О.П., Столярчук О.А., Коханова О.П., Пасека О.В. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – 376 с.

Методичні рекомендації та алгоритм самопідготовки до семінарського заняття на тему: «Психологія раннього віку»

Мета: поглибити і закріпити знання студентів про особливості психічного розвитку дитини в ранньому віці;
розвинути вміння студентів орієнтуватися в симптомах і проявах кризи трьох років;
сприяти формуванню пізнавального інтересу.

Питання до самопідготовки:

1. Ранній вік. Особливості соціальної ситуації розвитку.
2. Предметно-маніпулятивна діяльність.
3. Особливості розвитку мовлення.
4. Розвиток пізнавальних процесів.
5. Формування особистості дитини в ранньому віці.
6. Криза трьох років.

Теоретичний коментар

Ранній дитячий вік охоплює період від 1 року до 3 років і є одним з ключових у житті дитини. Він характеризується новою соціальною ситуацією розвитку, оскільки на цьому етапі її життя провідною стає предметно-маніпулятивна діяльність. Одним з наслідків інтенсивного розвитку спільної діяльності дитини і дорослого у ранньому віці є формування у дитини системи власного «Я» - центрального новоутворення, яке свідчить про народження особистості, появу початкових форм самосвідомості. Цей період сприятливий для оволодіння мовою, виникненням символічної гри, здатності до наслідування.

Методичні рекомендації із самопідготовки до заняття:

Самостійна робота з цієї теми передбачає активізацію у студентів знань про розвиток дитини у ранньому віці, особливості соціальної ситуації

розвитку в цьому віці, характеристики провідної діяльності, основні новоутворення цього періоду.

При виконанні завдань студенти мають звернути увагу на особливості та закономірності розвитку дитини з року до трьох, фази розвитку предметно-маніпулятивної діяльності, особливості розвитку мовлення та пізнавальних процесів у цей період. У процесі вивчення рекомендованої літератури варто звернути особливу увагу на симптоматику кризи трьох років.

АЛГОРИТМ САМОПІДГОТОВКИ

I. ПРОАНАЛІЗУЙТЕ ЗМІСТ ЛЕКЦІЇ №4. ДАЙТЕ ВІДПОВІДІ НА ТАКІ ЗАПИТАННЯ:

1. Яка характеристика соціальної ситуації розвитку у ранньому віці?
2. Яка провідна діяльність дитини у ранньому віці?
3. У чому виявляється суть пізнавального розвитку дитини в цей період?
4. Які основні психічні новоутворення раннього дитячого віку?
5. Чим характеризується та супроводжується криза трьох років?

II. РОЗКРИЙТЕ ЗМІСТ ПОНЯТЬ: наочно-дійове мислення, предметна дія, предметна діяльність, самосвідомість, негативізм, знецінювання, норовливість, деспотизм, свавільність, протест-бунт, активне мовлення, пасивне мовлення.

III. ПЕРЕВІРТЕ СВОЇ ПРАКТИЧНІ ВМІННЯ:

1. Розв'яжіть психологічні завдання:

А) Сергію (1 р. 6 міс.) ще складно даються слова, він часто використовує жести. Мати, зрозумівши, чого він хоче, відразу виконує його бажання.

Чи впливає швидке задоволення потреб дитини на розвиток його мовлення?

Б) Узявши олівець і папір, Микита сказав, що він намалює солдата. Однак, коли малюнок був готовий, хлопчик заявив, що намалював автобус.

Чи закономірно подібне явище? Дітям якого віку воно властиве?

В) Альоша закинув м'яч на шафу і намагається безуспішно його дістати. Мама пропонує йому подумати, як можна дістати м'яч. Альоша відповідає: «Не треба думати, треба діставати!».

Визначте проблемний вік малюка. Які особливості мислення виявилися у хлопчика в даному випадку?

IV. ВИКОНАЙТЕ ЗАВДАННЯ

Завдання 1.

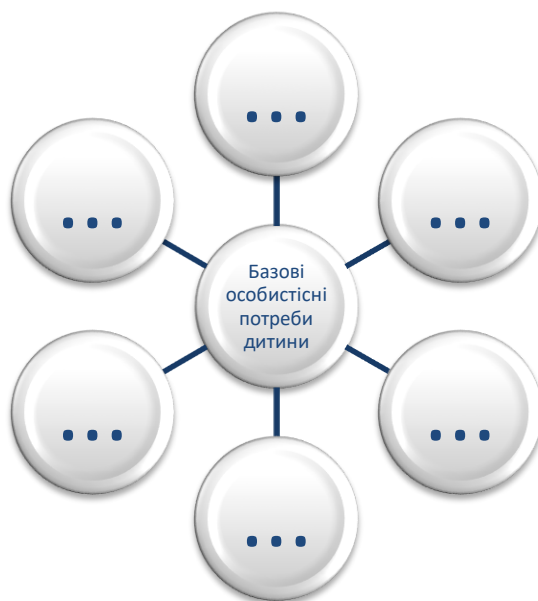
Заповніть таблицю «Характеристика психологічного віку дитини (від року до трьох)».

Психологічний вік дитини	Суперечності	Соціальна ситуація розвитку	Провідна діяльність	Новоутворення	Показники «кризи»
Ранній вік					

Завдання 2. Зробіть схему «Помилки дорослих щодо розвитку мовлення переддошкільників»

Five empty boxes with three dots inside, arranged in two rows (three in the top row, two in the bottom row), intended for a diagram or list.

Завдання 3. Зробіть схему «Базові особистісні потреби дитини раннього віку за Реаном»

Завдання 4. Заповніть таблицю «Детермінанти емоційних порушень переддошкільників за Аксаріною».

№ п/п	Причини порушень	Приклади
1	Порушення звичного стереотипу поведінки дитини	(переїзд, зміна вихователя)
2		
3		
4		
5		
6		

V. ПЕРЕВІРТЕ СЕБЕ (ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ)

Якщо еволюційне завдання періоду від року до трьох років не вирішено, то розвивається:

- а) Недовіра.
- б) Почуття провини.
- в) Почуття неповноцінності.
- г) Почуття сорому, сумніви у собі.

Аналогом «сенсомоторного інтелекту», за Ж. Піаже, є:

- а) наочно-дійове мислення;
- б) наочно-образне мислення;
- в) абстрактно-логічне мислення;
- г) немає правильної відповіді.

Діяльність, виконуючи яку, дитина засвоює функції предметів, закріплені за ними в культурі:

- А. предметна діяльність
- Б. ігрова діяльність
- В. провідна діяльність.

Форма мислення дитини, яка здійснюється за допомогою зовнішніх орієнтувальних дій:

- а) наочно-образне ;
- б) наочно-дійове;
- в) логічне .

Сенситивний період оволодіння ходінням і мовленням припадає на:

- а) період немовляти;
- б) раннє дитинство;
- в) дошкільний вік.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Вікова і педагогічна психологія: Навч. посіб. / О.В.Скрипченко, Л.В.Долинська, З.В.Огороднійчук та ін. 2-ге вид. – К.: Каравела, 2012. – 416 с.
2. Вікова психологія: навчальний посібник / М.В. Савчин, Л.П. Василенко. – К.: Каравела, 2012. – 144 с.
3. Заброцький М.М. Основи вікової психології. Навчальний посібник / М.М. Заброцький. - Тернопіль: навч.книга – Богдан, 2009.- С.40-45.
4. Крайг Г. Психология развития: учебное пособие / Грейс Крайг. - 7-е международное издание. - Санкт- Петербург: Питер, 2001. - 992 с.
5. Павелків Р. В. Вікова психологія: підручник / Р. В. Павелків. - К.: Кондор, 2011. - 468 с.
6. Психология детства. Учебник / Под ред. А.А. Реана. - СПб.: прайм-ЕВРО-ЗНАК, 2003. – С.91-238.
7. Сергеєнкова О.П. Вікова психологія. Навч. посібник / Сергеєнкова О.П., Столярчук О.А., Коханова О.П., Пасєка О.В. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – 376 с.

Методичні рекомендації та алгоритм самопідготовки до семінарського заняття на тему: «Психологія дошкільного віку»

Мета: поглибити і закріпити знання студентів про особливості психічного розвитку дитини в дошкільному віці;
розвинути вміння студентів орієнтуватися в симптомах і проявах кризи 6-7 років;
сприяти формуванню мотивації до навчання, самостійності мислення.

Питання до самопідготовки:

1. Особливості соціальної ситуації розвитку дошкільника.
2. Сюжетно-рольова гра як провідна діяльність дошкільника, її компоненти та функції.

3. Іграшка як засіб психічного розвитку дитини.
4. Особливості розвитку мовлення у дошкільному віці.
5. Розвиток пізнавальної сфери.
6. Центральні новоутворення.
7. Розвиток почуттів.
8. Поведінка і воля у дошкільному віці.
9. Криза шести-семи років.

Теоретичний коментар

Дошкільний вік – період оволодіння соціальним простором людських відносин через спілкування з близькими дорослими, а також через ігрові та реальні стосунки з однолітками. Виявляючи цікавість до світу дорослих, але не маючи можливості включитися до нього, дошкільник моделює цей світ у грі. Гра – є провідною діяльністю дошкільнят, в якій вони виконують ролі дорослих, відтворюючи в уявних ситуаціях їх життя, працю і стосунки.

Дошкільний вік є важливим етапом формування особистості, результатом якого є поява супорядності мотивів, адекватної самооцінки, засвоєння дошкільником моральних норм, які регулюють його поведінку у відповідності до соціальних вимог. Як найбільш загальний результат психічного розвитку дитини і показник його адекватності, у кінці періоду формується інтегральне новоутворення – шкільна зрілість, яке свідчить про готовність дитини до навчання в школі.

Методичні рекомендації із самопідготовки до заняття:

Самостійна робота з цієї теми передбачає активізацію у студентів знань про розвиток дитини у дошкільному віці, особливості соціальної ситуації розвитку в цьому віці, характеристики провідної діяльності, під час якої дошкільники опановують інші види діяльності, основні новоутворення цього періоду.

При виконанні завдань студенти мають звернути увагу на особливості та закономірності розвитку дитини від трьох до шести-семи років, фази розвитку ігрової діяльності, особливості розвитку мовлення та пізнавальних процесів у цей період. У процесі вивчення рекомендованої літератури варто звернути особливу увагу на симптоматику кризи шести-семи років, показники готовності дошкільника до навчання у школі.

АЛГОРИТМ САМОПІДГОТОВКИ

I. ПРОАНАЛІЗУЙТЕ ЗМІСТ ЛЕКЦІЇ №5. ДАЙТЕ ВІДПОВІДІ НА ТАКІ ЗАПИТАННЯ:

1. Яка характеристика соціальної ситуації розвитку дитини дошкільного віку?
2. Яка провідна діяльність дошкільників?
3. Яка роль гри у психічному розвитку дошкільників?
4. У чому виявляється суть пізнавального розвитку дитини в цей період?
5. Які основні психічні новоутворення дитини дошкільного віку?
6. Які особливості розвитку особистості дітей дошкільного віку?
7. Чим характеризується та супроводжується криза 6-7 років?

II. РОЗКРИЙТЕ ЗМІСТ ПОНЯТЬ: воля, внутрішня позиція школяра, ігрова діяльність, довільність психічних процесів, ієрархія мотивів, мотив, наочно-образне мислення, норми поведінки, внутрішні етичні інстанції, самооцінка, сюжетно-рольова гра

III. ПЕРЕВІРТЕ СВОЇ ПРАКТИЧНІ ВМІННЯ:

1. Розв'яжіть психологічні завдання:

А) Максим запитує: «Як влаштована машина часу?»

Дорослий: «Не знаю. Ще ніхто її не придумав». Максим: «Я виросту, потім придумаю...о, я знаю! Треба узяти годинник і покласти в мотор. І вийде машина часу».

Яка особливість мислення проявилась у прикладі? В якому віці вона виникає?

Б) Дитини підготовчої групи запропонували розв'язати задачу:

«Мама з'їла 3 цукерки, а син – 2. Скільки цукерок вони з'їли?

Хлопчик відмовився розв'язувати задачу, мотивуючи тим, що так не буває». Поясніть причину подібного явища.

В) Мама Наталки (5 р.) каже: «У моєї доньки є бажання мені допомагати. Яку б роботу я не почала б виконувати, воно тут як тут. Але яка від неї допомога, потім треба буде перероблювати. Я відправляю її гуляти, без неї я швидко вправляюсь».

Чи права мама Наталки? Що можна порадити мамі?.

2. Використовуючи знання про розвиток дитини дошкільного віку, визначте про які психічні властивості, пізнавальні процеси йде мова в наступних задачах.

А) Дитина розмірковує сама з собою: «Післязавтра – це через 2 дні, позавчора – це 2 дні тому»;

Б) Дитина запитує у дорослого: «Це я правильно зробив? Так я добре вчинив?»;

В) Хлопчик говорить про себе: «Я думала». Його виправили, що так кажуть дівчата. Замислився: «Так, я – хлопчик, Микола – хлопчик, а Аня – дівчинка і Оля – дівчинка»;

Г) Дитині кажуть: «Не підходь, впадеш і розіб'єшся». Відповідає: «Не розіб'юсь, я не скляний»;

Д) Дитина зайшла з мамою в кафе та каже: «Яке тут все гарне!».

IV. ВИКОНАЙТЕ ЗАВДАННЯ

Завдання 1.

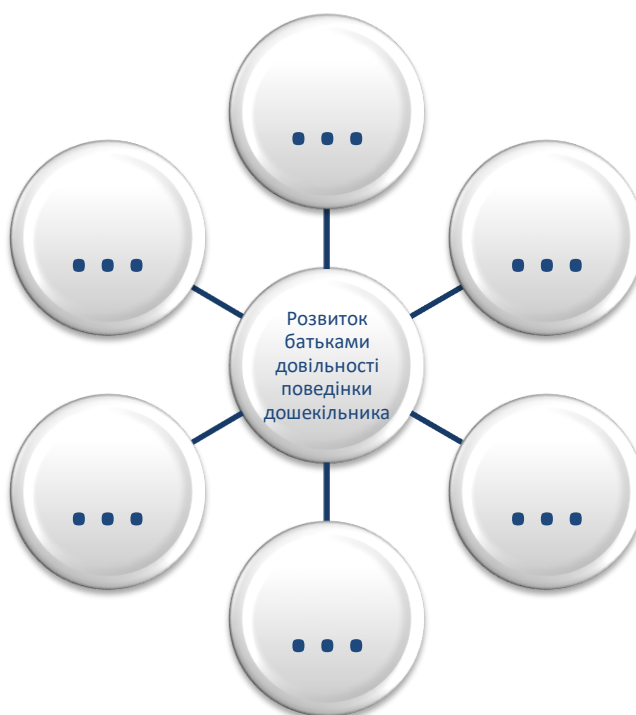
Заповніть таблицю «Характеристика психологічного віку дитини (від трьох до шести-семи років)».

Психологічний вік дитини	Суперечності	Соціальна ситуація розвитку	Провідна діяльність	Новоутворення	Показники «кризи»
Дошкільний вік					

Завдання 2. Зробіть схему «Функції гри для психічного розвитку дошкільнят»

Завдання 3. Зробіть схему «Шляхи розвитку батьками довірливості поведінки дошкільника»

Завдання 4. Заповніть таблицю «Аспекти образу «Я» дитини-дошкільника».

№ п/п	Аспекти образу «Я»	Приклади
1		
2		
3		
4		

V. ПЕРЕВІРТЕ СЕБЕ (ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ)

Якщо еволюційне завдання періоду від трьох до шести-семи років не вирішено, то розвивається:

- а) Недовіра.
- б) Почуття провини.
- в) Почуття неповноцінності.
- г) Почуття сорому.

Провідною діяльністю дітей дошкільного віку є:

- а) навчальна діяльність;
- б) предметна гра;
- в) рольова гра;
- г) спілкування з ровесниками.

Мислення дошкільника є:

- а) наочно-дійове;
- б) образне;
- в) словесно-логічне.

Дошкільники діють переважно під впливом:

- а) розуму;
- б) розуму й волі;
- в) волі;

г) почуттів.

Новоутворенням дошкільника є:

- а) мовне спілкування;
- б) акт орієнтації в предметах;
- в) підпорядкування мотивів.

З якого дошкільного віку мовлення виконує функцію регуляції планування?

- а) з молодшого;
- б) з середнього;
- в) зі старшого.

Основним змістом гри в старшому дошкільному віці є:

- а) вивільнення зайвої енергії;
- б) одержання задоволення від власних вчинків;
- в) освоєння суспільно вироблених способів дій з предметами;
- г) відтворення людських стосунків у спеціально створених ігрових умовах

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Вікова і педагогічна психологія: Навч. посіб. / О.В.Скрипченко, Л.В.Долинська, З.В.Огороднійчук та ін. 2-ге вид. – К.: Каравела, 2012.– 416 с.
2. Вікова психологія: навчальний посібник / М.В. Савчин, Л.П. Василенко. – К.: Каравела, 2012. – 144 с.
3. Готовність дитини до навчання / Упоряд.: С. Максименко, К. Максименко, О. Главник. - К.: Мікрос - СВС, 2003. - 112 с.
4. Крайг Г. Психология развития: учебное пособие / Грейс Крайг. - 7-е международное издание. - Санкт-Петербург: Питер, 2001. - 992 с.
5. Павелків Р. В. Вікова психологія: підручник / Р. В. Павелків. - К.: Кондор, 2011. - 468 с.
6. Сергеєнкова О.П. Вікова психологія. Навч. посібник / Сергеєнкова О.П., Столярчук О.А., Коханова О.П., Пасека О.В. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – 376 с.

3.2. Контрольні завдання для самоперевірки знань та вмінь із другого кредиту

Уважно прочитайте запитання або твердження та знайдіть правильну відповідь.

1. Як називаються вікові періоди, до яких належать діти:

- А) 1,5 місяців;
- Б) 2 років;
- В) 5 років.

2. Чи є дитина істотою соціальною з самого народження?

- А) так;
- Б) ні.

3. Що є основним пізнавальним органом новонародженої дитини?

- А) ручки;
- Б) рот.

4. Коли у новонародженої дитини з'являється слухове зосередження:

- А) на 1-2 тижні життя;
- Б) на 2-3 тижні життя;
- В) на 3-5 тижні життя.

6. Коли у новонародженої дитини з'являється зорове зосередження:

- А) на 1-2 тижні життя;
- Б) на 2-3 тижні життя;
- В) на 3-5 тижні життя.

7. Основним психологічним новоутвореннями новонародженого є:

- А) розвиток фізичного образу «Я»;
- Б) виникнення почуття прихильності;
- В) комплекс поживлення.

8. Вставте пропущене слово: Комплекс поживлення - це емоційно-позитивна реакція, яка виникає наприкінці _____ місяця життя, коли мати

нахиляється до маляти, у дитини з'являється весела міміка, блиск очей, посмішка, вона глибоко дихає, простягає ручки, перебирає ніжками.

9. Немовлячий період складається з двох підперіодів.

А) так;

Б) ні.

10. Соціальна ситуація розвитку дитини-немовляти називається:

А) «Ви»;

Б) «Вони»;

В) «Ми».

11. Специфічна емоційно-рухова реакція, яка виникає у дитини наприкінці другого місяця життя і знаменує собою кінець новонародженості і початок нової стадії розвитку — стадії немовляти, називається:

А) рефлекс Моро;

Б) комплекс Електри;

В) комплекс пожвавлення.

12. Що є провідною діяльністю немовляти у I півріччі її життя:

А) безпосередньо-емоційне спілкування дитини і матері.

Б) ситуативно-особистісне спілкування.

В) предметно-маніпулятивна діяльність.

13. Чи може виникнути «ефект шпитальності» в умовах сім'ї?

А) так;

Б) ні.

14. Провідною діяльністю немовляти у II півріччі його життя є:

А) безпосередньо-емоційне спілкування дитини і матері;

Б) ситуативно-особистісне спілкування;

В) предметно-маніпулятивна діяльність.

15. Коли у дитини виникає акт хапання?

А) у I періоді немовлячого віку;

Б) у II періоді немовлячого віку.

16. У скільки місяців виникають й формуються співвідносні дії у немовляти (дитина може маніпулювати двома об'єктами одночасно, віддаляючи і співвідносячи їх між собою):

- А) у 5-7 місяців;
- Б) у 7-10 місяців;
- В) у 10-11 до 14 місяців.

17. За Ж. Піаже новоутворенням у пізнавальній сфері немовляти є:

- А) поведінка за уявленням;
- Б) поведінка довільна.

18. В якій послідовності розвиваються голосові реакції дитини перших місяців життя?

- А) лепетання;
- Б) гуління;
- В) гукання.

19. Стадія лепету закінчується в:

- А) 5-6 місяців;
- Б) 9 місяців - 1 рік;
- В) 1,5 роки.

20. Коли вперше з'являється почуття співпереживання?

- А) у немовлячому віці;
- Б) у ранньому віці;
- В) у дошкільному віці.

21.3 чим пов'язана криза першого року життя:

- А) з прорізанням зубів;
- Б) з освоєнням мовлення;
- В) з координацією дій.

22. Соціальна ситуація розвитку у дітей раннього віку має такий вигляд:

- А) «Дитина - Дорослий»;
- Б) «Дитина - Предмет - Дорослий»;

В) «Дитина - Дитина».

23. В три роки дитина активно використовує:

А) 100 слів;

Б) більше 1000 слів;

В) 2500-3000 слів.

24. Основне новоутворення психічного розвитку дітей раннього віку:

А) формування активного мовлення;

Б) формування системи власного «Я»;

В) комплекс пожвавлення.

25. Провідною діяльністю дитини раннього віку є:

А) емоційне спілкування;

Б) ігрова діяльність;

В) предметна діяльність.

26. Який тип мислення у дітей раннього віку?

А) наочно-образне;

Б) наочно-дійове;

В) словесно-логічне.

27. Гордість за досягнення є новоутворенням дитини:

А) раннього віку;

Б) дошкільного віку.

28. Криза 3-х років характеризується:

А) негативізмом, втратою безпосередності, феноменом «гіркої цукерки»;

Б) негативізмом, вередливістю, гонорливістю, свавіллям, знецінюванням того, що було для дитини цінним, протестом-бунтом та деспотизмом;

В) негативізмом, упертістю, неслухняністю, довільною поведінкою, норовитістю, системою регуляції.

29. Феномен «Я сам» характерний для:

А) кризи 1-го року життя;

Б) кризи 3-х років;

В) кризи 6-7-ми років.

30. Чи правильне твердження Д. Ельконіна про те, що криза 3-х років — це криза соціальних стосунків, а будь-яка криза стосунків є кризою виділення свого «Я»?

А) так;

Б) ні.

31. Виберіть серед пропонованих новоутворень лише ті, які характерні для дитини раннього віку:

А) предметне і константне сприймання;

Б) поведінка за уявленням;

В) активне мовлення;

Г) гордість за досягнення;

Д) довільна поведінка;

Е) формування системи «Я».

32. Яке спрямування має криза 3-х років:

А) соціальних стосунків;

Б) культурних стосунків;

В) особистісних стосунків.

33. Дошкільне дитинство можна розподілити на три періоди.

А) так;

Б) ні.

34. Соціальну ситуацію розвитку дошкільника схематично зображають так:

А) «Дитина - Дорослий».

Б) «Дитина - Учитель».

В) «Дитина - Дитина (Ровесник)».

35. Провідним видом діяльності дітей дошкільного віку є:

А) ігрова діяльність;

Б) предметно-маніпулятивна діяльність;

В) безпосередньо-емоційне спілкування.

36. У сюжетно-рольову, режисерську гру та ігри з правилами грають діти:

- А) 2 років;
- Б) 2-3 років;
- В) 3-6 років.

37. Чи всі структурні компоненти гри у дошкільному віці перераховані: сюжет, зміст гри, роль, яку бере на себе дитина, правила?

- А) так;
- Б) ні.

38. Що складає основний зміст сюжетно-рольової гри у старшому дошкільному віці:

- А) засвоєння властивостей предметів і дій з ними;
- Б) виконання правил, які вимагає взята роль;
- В) вивільнення зайвої енергії.

39. Предметна діяльність є провідною діяльністю дитини:

- А) раннього віку;
- Б) немовлячого віку;
- В) дошкільного віку.

40. У молодшому дошкільному віці активний словник дитини складається з:

- А) більше 1000 слів;
- Б) 1500-2000 слів;
- В) 2500-3000 слів.

41. В 6 років дитина активно використовує:

- А) 100 слів;
- Б) більше 1000 слів;
- В) 1500-2000 слів;
- Г) 2500-3000 слів.

42. Що є центральним новоутворенням у пізнавальній сфері дошкільника?

- А) відчуття;
- Б) увага;
- В) уява;
- Г) пам'ять.

43. Переборення егоцентризму — розвиток децентрації є центральним новоутворенням дитини:

- А) раннього віку;
- Б) дошкільного віку;
- В) молодшого шкільного віку.

44. Відмітьте основні новоутворення дітей дошкільного віку:

- А) формування системи власного «Я»;
- Б) виникнення підпорядкування мотивів;
- В) довільна поведінка;
- Г) комплекс позбавлення;
- Д) внутрішні етичні інстанції;
- Е) об'єктивна самооцінка.

45. Знаково-символічна функція мислення, як новоутворення дошкільника, розвивається у:

- А) праці;
- Б) навчанні;
- В) вихованні;
- Г) грі.

46. Який тип мислення у дітей дошкільного віку?

- А) образне;
- Б) наочно-дійове;
- В) словесно-логічне.

47. Негативний прояв сили волі у дошкільника проявляється у:

- А) негативізмі;
- Б) впертості;
- В) капризах;

48. Як у віковій психології називається феномен, коли дитина засмучується, якщо її оцінюють несправедливо, навіть високою оцінкою, і відмовляється від нагороди?

- А) феномен «шпиталізму»;
- Б) феномен «гіркої цукерки»;
- В) феномен «дери́вації».

49. Відмітьте симптоми, характерні для кризи 6—7-ми років:

- А) негативізм;
- Б) втрата безпосередньої поведінки;
- В) впертість;
- Г) гонорливість;
- Д) феномен «гіркої цукерки».

50. Відкриття егоцентризму дитячого мислення належить:

- а) Л. С. Виготському;
- б) Д. Б. Ельконіну;
- в) Е. Еріксону;
- г) Ж. Піаже.

IV. САМОПІДГОТОВКА ДО ЗАНЯТЬ ТРЕТЬОГО КРЕДИТУ «ПСИХОЛОГІЯ ДІТЕЙ ШКІЛЬНОГО ВІКУ»

3.1. Методичні рекомендації та алгоритм самопідготовки до семінарського заняття на тему: «Молодший шкільний вік»

Мета: поглибити і закріпити знання студентів про особливості психічного розвитку дитини в молодшому шкільному віці;
розвинути вміння студентів орієнтуватися в показниках психологічної готовності до шкільного навчання;
сприяти формуванню пізнавального інтересу.

Питання до самопідготовки:

1. Анатомо-фізіологічні можливості молодшого школяра.
2. Соціальна ситуація розвитку молодшого школяра.
3. Провідна діяльність молодшого школяра.
4. Центральні новоутворення.
5. Особливості пізнавальної сфери молодшого школяра.
6. Розвиток самосвідомості молодшого школяра.
7. Розвиток спонукальної сфери молодшого школяра.

Теоретичний коментар

Молодший шкільний вік завершує етап дитинства і є періодом інтенсивного психічного і особистісного розвитку. Специфіка соціальної ситуації розвитку молодшого школяра зумовлюється переходом до нового соціального статусу – школяра. Провідною діяльністю стає навчання, основою якого є пізнавальний інтерес і нова соціальна позиція. Основні протиріччя молодшого шкільного віку проявляються в труднощах, які зустрічаються у навчальній діяльності та соціальній взаємодії з однокласниками і вчителем. Результатом навчальної діяльності є не тільки

здобування знань, засвоєння наукових понять, а перш за все зміна самої дитини, її розвиток. В процесі навчальної діяльності розвиваються основні психологічні новоутворення молодшого шкільного віку: довільність психічних процесів, внутрішній план дій, уміння організувати навчальну діяльність, рефлексія. У молодшому шкільному віці ці новоутворення ще недостатньо сформовані, однак завдяки їм психіка дитини досягає необхідного рівня розвитку і створюються умови для переходу молодшого школяра до середньої школи.

Методичні рекомендації із самопідготовки до заняття:

При виконанні завдань студенти мають звернути увагу на:

- психічний і особистісний розвиток дитини у молодшому шкільному віці, який зумовлюється особливістю соціальної ситуації розвитку - навчанням у початковій школі, формуванням ставлення учнів до школи і вчителя, змістові, цільові складові навчальної діяльності, мотиваційні, операційні, емоційно-вольові, комунікативні компоненти учіння, результативні, контрольні-оцінні складові учіння, а також ставлення учнів до учнів;

- те, що в процесі навчання здійснюється розвиток пізнавальних процесів, який характеризується кількісними та якісними їх змінами;

- розвиток розумових, емоційних, індивідуально-типологічних особливостей, здібностей, формування самосвідомості, вольових, морально-етичних якостей, засвоєння норм і правил поведінки.

Студенти повинні засвоїти знання про показники психологічної готовності дитини до навчання у школі.

АЛГОРИТМ САМОПІДГОТОВКИ

I. ПРОАНАЛІЗУЙТЕ ЗМІСТ ЛЕКЦІЇ № 6. ДАЙТЕ ВІДПОВІДІ НА ТАКІ ЗАПИТАННЯ:

1. Які психологічні проблеми молодшого шкільного віку?

2. Яка характеристика психологічної готовності дітей до шкільного навчання?
3. Яка характеристика соціальної ситуації розвитку І ІІ провідна діяльність у молодшому шкільному віці?
4. Яку структуру має навчальна діяльність?
5. Які основні новоутворення виникають у молодшому шкільному віці?
6. Яка характеристика особливості розвитку самосвідомості дітей молодшого шкільного віку?
7. У чому полягає суть розвитку спонукальної сфери в учнів початкових класів?
8. Яка характеристика розвитку пізнавальної сфери молодшого школяра?
9. Які досягнення у розвитку пам'яті характерні для учнів початкових класів?
10. У чому полягає розвиток мислення і мовлення молодших школярів?
11. Як розвивається інтелект у молодшому шкільному віці?
12. Які особливості емоційно-вольової сфери у молодших школярів?

ІІ. РОЗКРИЙТЕ ЗМІСТ ПОНЯТЬ: Адаптація, внутрішній план дій, індивідуалізація, інтеграція, мнемічні прийоми, мотивація досягнення, пізнавальний інтерес, рефлексія, рівень домагань, самооцінка, спонукальна сфера, учбова діяльність, учіння, Я-концепція.

ІІІ. ПЕРЕВІРТЕ СВОЇ ПРАКТИЧНІ ВМІННЯ:

1. Поясніть чому на початку навчання в школі діти, оцінюючи поведінку і результат діяльності, більш об'єктивні в оцінюванні результату діяльності.
2. Уважно прочитайте ситуацію та дайте відповідь на запитання.

Ситуація №1: Хлопчик віком до 7-ми років. Був завжди слухняний, спокійний. Раптом почав капризувати з найменшого приводу. На вимоги батьків відповідає криком: «Не хочу!». Одного разу, коли мати просила його доїсти кашу, почав вередувати і кричати, зіштовхнув тарілку на підлогу й заплакав.

Запитання: Про який віковий період йде мова у цій ситуації? Які поради Ви можете дати матері?

Ситуація №2: Учень 2-го класу. Погано навчається, неухважний, агресивний. У класі до нього погано ставляться, діти не хочуть з ним товаришувати. Вчителька каже, що треба найняти репетитора або хлопець залишиться на другий рік.

Запитання: Які можливі причини психологічних проблем? Які поради можете надати батькам?

IV. ВИКОНАЙТЕ ЗАВДАННЯ

Завдання 1. Заповніть таблицю «Загальна схема вікового розвитку дитини молодшого шкільного віку» (в кожному рядочку розписати по декілька речень).

Соціальна ситуація розвитку	
Провідна діяльність	
Центральні новоутворення	
Пізнавальний розвиток	Сприйняття ... Мислення ... Пам'ять Мовлення ... Уява ...
Розвиток самосвідомості	
Розвиток спонукальної сфери	
Анатомо-фізіологічні можливості	

Завдання 2. Зробіть схему «Зміни емоційної сфери молодшого школяра»

Завдання 3. Зробіть схему «Детермінанти початкової шкільної дезадаптації»

Завдання 4. Заповніть таблицю «Мотиви учіння молодших школярів за Л. Божович».

№ п/п	Група мотивів	Види мотивів
1	Пізнавальні	- мотивація процесом навчання; -
2		
3		

V. ПЕРЕВІРТЕ СЕБЕ (ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ)

Основним показником готовності дитини до навчання в школі є:

- а) оволодіння основними навичками читання й рахування;
- б) розвиток у дитини дрібної моторики;
- в) бажання дитини ходити до школи;
- г) зрілість психічних функцій і саморегуляція;
- д) наявність у дитини необхідного навчального приладдя.

Що закономірно переживає дитина одразу після вступу до школи?

- а) період адаптації до навчання в школі;
- б) зміну соціальної ситуації розвитку;
- в) оволодіння учбовою діяльністю;
- г) нічого не переживає - вступ до школи відбувається без змін.

Хто є первинним еталоном поведінки у молодшому шкільному віці?

- а) встигаючі та виховані учні;
- б) лідери в класі;
- в) батьки;
- г) вчитель.

Рівень розвитку дитини, який характеризується її невмінням самостійно виконати завдання, а тільки за допомогою вчителя, називається:

- а) зоною найближчого розвитку;
- б) рівнем актуального розвитку;
- в) рівнем знань, умінь, навичок;
- г) нормальним психічним розвитком.

Серед наведених тверджень виберіть те, в якому йдеться про молодшого школяра:

- а) у своїх діях та вчинках керується близькими та зрозумілими цілями, які ставить перед собою;
- б) у своїх цілях переслідує близькі та привабливі цілі, які ставить перед ним дорослий;
- в) його вчинки позбавлені мети та мотивації;

г) у своїх вчинках керується моральними мотивами.

Молодший шкільний вік - це сенситивний період для розвитку:

- а) пам'яті;
- б) уяви;
- в) мовлення;
- г) мислення.

Яким стає сприймання у молодших школярів?

- а) довільним;
- б) цілеспрямованим;
- в) категорійним;
- г) таке саме і в дошкільників.

Яка пам'ять розвивається у молодшому шкільному віці?

- а) образна;
- б) словесно-логічна;
- в) рухова;
- г) емоційна.

Яка властивість уваги найменше розвинена у молодших школярів?

- а) стійкість;
- б) розподіл;
- в) переключення.

Яке мислення переважає у молодшому шкільному віці на початку навчання?

- а) наочно-дійове;
- б) наочно-образне;
- в) понятійне (словесно-логічне).

Що найбільше впливає на самооцінку молодшого школяра?

- а) успіхи з навчальних предметів;
- б) ставлення батьків;
- в) оцінні судження однокласників;
- г) оцінні судження вчителя.

Які новоутворення у розвитку моральної самосвідомості з'являються у молодшому шкільному віці?

- а) усвідомлення змісту моральних норм;
- б) намагання дотримуватись моральних правил;
- в) самовиховання моральних якостей, які їм імпонують;
- г) рефлексія моральних дій.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Вікова і педагогічна психологія: Навч. посіб. / О.В.Скрипченко, Л.В.Долинська, З.В.Огороднійчук та ін. 2-ге вид. – К.: Каравела, 2012. – 416 с.
2. Вікова психологія: навчальний посібник / М.В. Савчин, Л.П. Василенко. – К.: Каравела, 2012. – 144 с.
3. Заброцький М.М. Основи вікової психології. Навчальний посібник / М.М. Заброцький. - Тернопіль: навч.книга – Богдан, 2009.- С.40-45.
4. Крайг Г. Психология развития: учебное пособие / Грейс Крайг. - 7-е международное издание. - Санкт- Петербург: Питер, 2001. - 992 с.
5. Павелків Р. В. Вікова психологія: підручник / Р. В. Павелків. - К.: Кондор, 2011. - 468 с.
6. Психология детства. Учебник / Под ред. А.А. Реана. - СПб.: прайм-ЕВРО-ЗНАК, 2003. – С.91-238.
7. Сергеєнкова О.П. Вікова психологія. Навч. посібник / Сергеєнкова О.П., Столярчук О.А., Коханова О.П., Пасєка О.В. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – 376 с.

Методичні рекомендації та алгоритм самопідготовки до семінарського заняття на тему: «Психологія підліткового і старшого шкільного віку»

Мета заняття: поглибити і закріпити знання студентів про особливості психосоціального розвитку підлітка та молодих людей у ранньому юнацькому віці;

розвинути вміння студентів орієнтуватися в показниках підліткової кризи;

сприяти формуванню мотивації до навчання, пізнавального інтересу, виховувати самостійність мислення.

Питання до самопідготовки:

1. Місце підліткового періоду в загальному процесі індивідуального розвитку.

2. Анатомо-фізіологічна перебудова організму підлітка і її вплив на його психологічні особливості й поведінку.

3. Спілкування як провідна діяльність підлітка.

4. Психологічні особливості розвитку особистості у підлітковому віці.

5. Розвиток пізнавальних процесів підлітка.

6. Загальна характеристика ранньої юності.

7. Основні новоутворення в пізнавальній та особистісній сфері старшокласника.

8. Спілкування та дружба в юнацькому віці.

9. Особливості юнацького кохання. Підготовка до сімейного життя.

10. Особливості профорієнтації старшокласників.

Теоретичний коментар

Дорослішання є етапом онтогенезу людини, який триває від 11-12 до 20 років і охоплює підлітковий вік, ранню та зрілу юність. Головною його

особливістю є перехід від дитинства до дорослості. Період дорослішання характеризується якісними і кількісними змінами у біологічній, психологічній, особистісній і соціальній сферах людини. Підліток і юнак відкривають для себе свій внутрішній світ, ідентифікують себе у соціумі, обирають свій шлях на основі ціннісного і професійного самовизначення. Особливо актуальним в період дорослішання є потреби особистості у самоствердженні, самореалізації і саморозвитку.

Дорослість є най тривалішим періодом життя людини, протягом якого вона досягає найвищого рівня в розвитку «Я» концепції, гармонії в собі й у взаємодії зі світом, у пізнанні і реалізації своїх можливостей, самостверджується в професії, суспільстві, облаштовує сімейне життя, виявляє піклування не тільки про себе, а й про своїх близьких

Методичні рекомендації із самопідготовки до заняття:

Відповіді на поставлені питання передбачають знання студентами:

- психологічних особливостей розвитку підлітків. Особливу увагу слід звернути на втрату дитячого статусу, хоча зберігаються нереалістичні уявлення про власні привілеї і статус дорослих, психологічні новоутворення;
- провідної діяльності підлітка, а саме: міжособистісне спілкування з дорослими і ровесниками, суспільно корисна праця і навчання, що позитивно позначаються на розвитку психіки та особистості загалом.

Під час виконання завдань студенти мають звернути увагу на формування когнітивної сфери в підлітковому віці, яка характеризується розвитком абстрактного мислення, логічної пам'яті. Також звернути увагу на негативні передумови та умови у розвитку підлітка, що спричиняють відхилення у становленні його особистості, зокрема у виникненні акцентуацій характеру. Особливу увагу потрібно звернути на типи акцентуацій характеру та факторів, що впливають на їх формування.

Готуючись до заняття студенти також повинні активізувати знання про закономірності психічного розвитку в період ранньої юності (старшого

шкільного віку), зокрема особливості перебудови відносин з батьками та однолітками, становлення цінніснорозумової свідомості як основи особистісного самовизначення та побудови професійних планів; специфіку розвитку пізнавальних процесів та інтересів юнаків і юнок.

При виконанні завдань студентам варто звернути увагу на соціальну ситуацію розвитку в старшому шкільному віці, яка зумовлена такими особливостями: перебування учня на порозі самостійного життя, необхідність особистісного і професійного самовизначення, вибір життєвого шляху; новоутворення раннього юнацького віку - самовизначення, що постає як проблема старшокласників зайняти внутрішню позицію дорослої людини, усвідомити своє місце в суспільстві, зрозуміти себе і свої можливості. Студенти мають звернути увагу на потреби в самореалізації, самовираженні, з'ясуванні сенсу життя в ранньому юнацькому віці, де на основі нової соціальної мотивації розвитку відбуваються зміни у змісті й співвідношенні провідних мотиваційних тенденцій. Це виявляється в упорядкуванні, інтегруванні системи потреб і світогляду, який активно формується. А також акцентувати увагу на міжособистісне спілкування, його зміст, загальну спрямованість, вибірковість, а також спілкування з дорослими однолітками, інтимне спілкування.

АЛГОРИТМ САМОПІДГОТОВКИ

І. ПРОАНАЛІЗУЙТЕ ЗМІСТ ЛЕКЦІЇ № 7. ДАЙТЕ ВІДПОВІДІ НА ТАКІ ЗАПИТАННЯ:

1. Яка соціальна ситуація розвитку та закономірності психічного розвитку підлітка?
2. Яка провідна діяльність підлітків?
3. Які основні новоутворення в особистісній сфері підлітків?
4. Які особливості розвитку самосвідомості особистості в підлітковому віці?
5. У чому полягає суть кризи підліткового віку?

6. Які досягнення у розвитку мислення і мовлення характерні для учнів підліткового віку?

7. Яка ситуація розвитку старшокласників, особливості життєвого самовизначення?

8. Що є провідною діяльністю в старшому шкільному віці?

9. Яке основне новоутворення раннього юнацького віку?

10. Які основні напрями розвитку самосвідомості старшокласників?

11. У чому полягають особливості спілкування у ранній юності?

12. Які показники свідчать про готовність випускника школи до самостійного життя?

II. РОЗКРИЙТЕ ЗМІСТ ПОНЯТЬ: статеве дозрівання, статева ідентифікація, статева диференціація, почуття дорослості, соціалізація, індивідуалізація, юність, професійне самовизначення, особистісне самовизначення, юнацький максималізм, Я-концепція, соціальна ідентичність.

III. ПЕРЕВІРТЕ СВОЇ ПРАКТИЧНІ ВМІННЯ:

1. Охарактеризуйте вплив анатомо-фізіологічної перебудови організму підлітків на їх психологічні особливості і поведінку.

2. Уважно прочитайте ситуацію та дайте відповідь на запитання.

Ситуація № 1: Дівчинка 15-ти років, прийшла з матір'ю. Мати розповідає, що у дочки з'явилися страхи (боїться залишатися сама вдома вночі, ходити темними вулицями, а вулиця, де вони проживають, погано освітлюється). Дівчина гарно навчається - відмінниця. З мамою має прекрасні стосунки, разом ходять в кіно, театр, обговорюють всі проблеми як найкращі подруги. Батько живе окремо, з дочкою не спілкується.

Запитання: Які можливі причини психологічних проблем? Які поради Ви можете надати?

Ситуація № 2: Хлопець 16-ти років. На консультацію прийшла мати (син прийти не захотів). З чоловіком розлучена, з сином він не спілкується. Хлопчик ріс слухняним, добрим. Раптом від вчителів мати дізналася, що син пропускає уроки, згодом з'ясувалось, що він почав вживати наркотики.

Запитання: Які можливі причини проблеми? Які поради Ви можете дати матері?

Ситуація № 3: Хлопець 17-ти років. Не знає, для чого жити, в чому сенс життя, чи є він взагалі. З цим питанням і звернувся до психолога. Скаржиться, що відчуває себе самотнім, хоча є компанія. Але про ці проблеми там не поговориш.

Запитання: Охарактеризуйте ситуацію: в чому полягає проблема, які Ви бачите шляхи її вирішення?

IV. ВИКОНАЙТЕ ЗАВДАННЯ

Завдання 1. Заповніть таблицю «Психологічна характеристика підліткового та раннього юнацького віку».

Психологічний вік дитини	Суперечності	Соціальна ситуація розвитку	Провідна діяльність	Новоутворення	Показники «кризи»
Підлітковий вік					
Ранній юнацький вік					

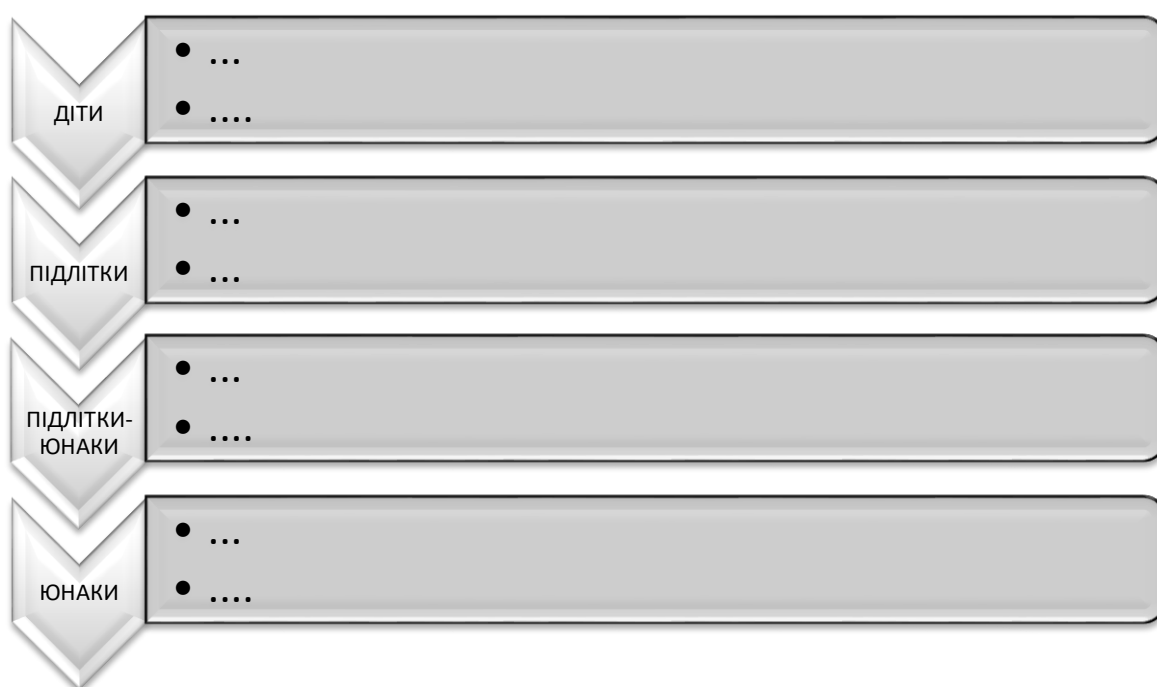
Завдання 2. Зробіть схему «Причини та вияви підліткової шкільної дезадаптації»

Завдання 3. Заповніть таблицю «Вплив стилів батьківського виховання на результати психічного розвитку підлітка».

№ п/п	Стилі виховання	Зміст стилю (за Д. Баумрінд)	Наслідки для психічного розвитку підлітка
1	Авторитарний	Надмірні вимоги та жорсткий контроль у поєднанні з нечутливістю, неуважністю до потреб дитини	Середні соціальні вміння, високий рівень тривожності, нестійка самооцінка, несаможиттєвість і підвищена конформність до впливу ровесників
2			
3			
4			

Завдання 4. Зробіть схему «Етапи професійного самовизначення»

V. ПЕРЕВІРТЕ СЕБЕ (ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ)

Почуття дорослості - це новоутворення в психіці дитини:

- а) підліткового віку;
- б) дошкільного віку;
- в) молодшого шкільного віку;
- г) раннього юнацького віку.

Провідною діяльністю підліткового віку є:

- а) маніпуляції з предметами;
- б) міжособистісне спілкування з дорослими і ровесниками;
- в) перетворення сприйняття в самостійний пізнавальний процес;
- г) суспільно корисна праця і навчання.

Як можна сформулювати основну суперечність підліткового віку?

- а) підліток - це доросла дитина;
- б) підлітковий вік - це зріле дитинство;
- в) підліток - уже не дитина, але ще не дорослий.

Статева ідентифікація підлітка відбувається на основі:

- а) статевого виховання в сім'ї;
- б) уявлень про значущі та привабливі якості особистості чоловіка чи жінки;
- в) біологічної статі.

Як змінюється емпатія підлітка по відношенню до вчителя?

- а) зростає;
- б) зменшується;
- в) така сама, як і в молодшого школяра.

У вітчизняній психології юнацький вік поділяють на:

- а) ранню юність;
- б) середню юність;
- в) пізню юність;
- г) зрілу юність.

Провідною діяльністю старшого шкільного віку є:

- а) спілкування з ровесниками;
- б) пізнавальна діяльність;
- г) гра.

Характерними ознаками юнацької самооцінки є:

- а) скарги на недостатній розвиток вольових якостей;
- б) незадоволеність своїм соціальним статусом;
- в) проблеми з обмеженістю пізнавальних здібностей;
- г) скарги на непорозуміння з дорослими.

Зазначте, який зв'язок існує між інтелектуальним розвитком старшокласника і його самооцінкою:

- а) чим вищий рівень інтелектуального розвитку, тим вища самооцінка;
- б) чим вищий рівень інтелектуального розвитку, тим більша незадоволеність собою;
- в) чим нижчий рівень інтелектуального розвитку, тим більша незадоволеність собою;
- г) між інтелектуальним розвитком старшокласника і його самооцінкою не існує зв'язку.

Які суперечності характерні для раннього юнацького віку?

- а) високий рівень пізнавального розвитку супроводжується небажанням вчитись;
- б) розвиток інтелектуальної сфери випереджає мотиваційну;
- в) орієнтація на здобуття статусу дорослого та нестача соціального досвіду;
- г) фізіологічна зрілість настає раніше за соціальну.

Криза ідентичності в юнацькому віці полягає у:

- а) виборі професії;
- б) пошуці сенсу життя;
- в) статевій ідентифікації;
- г) життєвому та особистісному самовизначенні.

4.2 Контрольні завдання для самоперевірки знань та вмінь із третього кредиту

Уважно прочитайте запитання або твердження та знайдіть правильну відповідь.

1. Чи всі компоненти психологічної готовності дитини до навчання у школі перераховані: інтелектуальна, емоційно-вольова, особистісна готовність?

А) так;

Б) ні.

2. Соціальну ситуацію розвитку молодшого школяра схематично зображають так:

А) «дитина - дорослий»;

Б) «учень - учень»;

В) «дитина - предмет».

3. Провідним видом діяльності у молодшому шкільному віці є:

А) ігрова діяльність;

Б) навчальна діяльність.

4. Чи всі структурні компоненти навчальної діяльності за Д. Ельконіним перераховані: мотиви навчальної діяльності, навчальні дії, контроль, оцінка?

А) так;

Б) ні.

5. Центральним новоутворенням молодшого шкільного віку (за Е. Еріксоном) є:

А) почуття дорослості;

Б) почуття компетентності.

6. Основними психологічними новоутвореннями молодшого шкільного віку є:

А) знаково-символічна функція мислення;

- Б) переборення егоцентризму - розвиток децентрації;
- В) довільність пізнавальних процесів;
- Г) рефлексія;
- Д) об'єктивна самооцінка;
- Е) почуття компетентності;
- Ж) розвиток внутрішнього плану дій;
- З) довільна поведінка.

7. Як Е. Еріксон називав вік молодших школярів?

- А) латентним шкільним віком;
- Б) перехідним періодом.

8. Якість учіння молодших школярів залежить від:

- А) стислості викладу навчального матеріалу вчителем;
- Б) мотивацій учня і систематичності навчання;
- В) дій учителя і методів навчання, мотивацій учня.

9. В якому класі у дитини виникає критичне ставлення до вчителя?

- А) у 1-му класі;
- Б) у 3-му класі;
- В) у 5-му класі.

10. У молодшому шкільному віці увага, пам'ять, мислення, поведінка школяра є:

- А) мимовільною;
- Б) довільною.

11. Що є джерелом емоцій у молодших школярів?

- А) навчальна діяльність;
- Б) ігрова діяльність.

12. Хто із цих вчених встановив, що воля у молодших школярів ще слабо розвинена?

- А) В. Селіванов;
- Б) Б. Ананьєв;

В) Д. Ельконін.

13. У молодших школярів самостійність виникає від:

А) імпульсивності;

Б) креативності;

В) стабільності

14. В результаті засвоєння навчальної діяльності діти молодшого шкільного віку оволодівають:

А) предметними діями;

Б) сенсорно-перцептивними діями;

В) розумовими діями.

15. В молодшому шкільному віці інтенсивно розвивається:

А) образна пам'ять;

Б) словесно-логічна пам'ять;

В) рухова пам'ять.

16. Виберіть із пропонованих варіантів і вставте правильну відповідь:

Компонентами навчальної діяльності молодшого школяра є мотиви навчальної діяльності, навчальні задачі, _____, контроль, оцінка.

А) навчальні дії;

Б) манера поведінки учителя;

В) свідомі дії.

17. Різні темпи психічного і фізичного розвитку характерні для:

А) молодшого шкільного віку;

Б) підліткового віку;

В) віку ранньої юності.

18. Авторитарний тип спілкування у системі взаємин «підліток - батьки» характеризується:

А) підліток - учасник обговорення проблем, але батьки приймають остаточне рішення, враховуючи лише власні думки;

Б) підліток сам робить свій внесок в обговорення проблеми і може сам

прийняти рішення, але повинен повідомити про це батьків;

В) ролі практично не диференційовані, характерні «рівні права».

19. Чи правильним є ствердження, що формуванню вольових якостей молодших школярів сприяє шкільне навчання, яке вимагає від них усвідомлення й виконання обов'язкових завдань, підпорядкування їм активності, довільного регулювання поведінки, вміння активно керувати увагою, слухати, думати, запам'ятовувати, узгоджувати свої потреби з вимогами вчителя?

20. Головним фактором психічного розвитку в підлітковому віці є:

А) спілкування з членами сім'ї;

Б) спілкування з вчителем;

В) спілкування з ровесниками.

21. Провідним видом діяльності у підлітковому віці є:

А) навчальна діяльність;

Б) інтимно-особистісне спілкування;

В) навчально-професійна діяльність.

22. Назвіть головне новоутворення підліткового віку?

А) статеве дозрівання;

Б) почуття дорослості;

В) логічно-абстрактне мислення.

23. Скільки існує типів дорослості у підлітковому віці?

А) 3;

Б) 5;

В) 8.

24. Основним завданням підліткового віку за Е. Еріксоном є:

А) формування працелюбства і вміння володіти засобами праці;

Б) цілісне усвідомлення себе і свого місця у світі;

В) розвиток активної ініціативи.

25. Причиною тривожності в підлітковому віці є:

А) порушення дитячо-батьківських відносин;

Б) конфліктність самооцінки.

26. Домінуюче місце в навчальній мотивації підлітків займає:

- А) мотив самоствердження;
- Б) мотив уникнення неприємностей;
- В) мотив влади.

27. Що таке «дискомфорт успіху» у підлітковому віці?

- А) підліток не вірить в себе;
- Б) підліток байдуже ставиться до себе і оточуючих людей;
- В) підліток не вірить в свій успіх і обезцінює успіх інших. Радіє невдачам інших.

28. Важливим стимулом до навчання у підлітковому віці є:

- А) домагання на визнання серед підлітків-ровесників;
- Б) похвала батьків;
- В) бажання отримати гарну оцінку.

29. В якому класі найчастіше відбувається найбільший сплеск рефлексії підлітків, коли вони стають надто критичними до себе, загострюється почуття «Я»?

- А) в 5-му класі;
- Б) в 6-му класі;
- В) в 7-му класі;
- Г) в 8-му класі.

30. На які класи припадає так званий «мотиваційний вакуум»?

- А) 3-5 класи;
- Б) 6-8 класи;
- В) 4-7 класи.

31. Центральним особистісним новоутворенням підлітків є:

- А) вміння враховувати почуття та інтереси інших людей;
- Б) усвідомлення своїх власних змін в результаті розвитку учбової діяльності;
- В) формування світогляду.

32. Специфічним видом міжособистісних стосунків у підлітка є:

- А) гра;
- Б) спілкування;
- В) навчальна діяльність;
- Г) суспільно-корисна діяльність.

33. Звернення підлітка до наркотиків, алкоголю та сексуального спілкування є наслідком:

- А) прагнення самостійно дослідити заборонені та раніше недоступні сторони життя.
- Б) прагнення самоствердитись через раніше заборонені, «дорослі» форми поведінки.
- В) психологічної залежності від гострих відчуттів.

34. Відносно нетривалий за часом емоційний стан, який проявляється у діях і вчинках підлітка, що не несуть ніякого смислу. Протидія іншому та невмотивова- ні протистояння дорослим (частіше батькам) — це є:

- А) підлітковий негативізм;
- Б) підлітковий егоцентризм.

35. Криза підліткового віку припадає:

- А) на початок цього періоду;
- Б) на середину цього періоду;
- В) на кінець цього періоду.

36. Пошук «сенсу» життя характерний для віку:

- А) підліткового;
- Б) ранньої юності;
- В) ранньої дорослості.

37. Завданням юнацького віку за Е. Еріксоном є:

- А) цілісне усвідомлення себе і свого місця в світі;
- Б) встановлення близьких стосунків;
- В) боротьба творчих сил людини проти застою.

38. Як називають спілкування з ровесниками у юнацькому віці?

- А) інтимно-особистісне;
- Б) сповідальне;
- В) довірливим;
- Г) ідеалізованим.

39. Як називається явище, коли соціальна зрілість (дорослість) відстає від фізіологічної: юнак з зовнішнього погляду дорослий, але зберігає риси поведінки попереднього віку?

- А) негативізм;
- Б) егоцентризм;
- В) інфантилізм;
- Г) максималізм.

40. В період ранньої юності соціальну зрілість випереджає...?

- А) інтелектуальна зрілість;
- Б) фізична зрілість.

41. Основними психологічним новоутворенням в ранньому юнацькому віці є:

- А) формування підпорядкування мотивів;
- Б) самовизначення;
- В) довільність всіх психічних процесів.

42. Встановіть відповідність між мотивом навчання та віком:

Провідний мотив навчання:

- А) практичний мотив (зв'язок із майбутньою професією);
- Б) бути не гірше за інших;
- В) мотив отримання гарної оцінки.

Вік:

- 1) молодший школяр;
- 2) підліток;
- 3) старшокласник.

43. Розташуйте у порядку їх появи особистісні новоутворення

(молодший шкільний вік, підлітковий вік, юнацький вік):

- А) самовизначення;
- Б) почуття дорослості;
- В) довільність.

44. Старший шкільний вік характеризується...

- А) нестриманістю;
- Б) високим рівнем свідомого самоконтролю над вольовою дією;
- В) низьким рівнем вольової активності.

45. Як називається явище, коли судження юнаків та юнок категоричні, їм притаманна безкомпромісність, вони сперечаються з усіма відстоюючи власну точку зору, бажають мати все і одразу, «стрибнути вище голови», боротись з усіма і проти всіх, протестувати, бути незвичайним і унікальним, відрізнитися від інших своїм світоглядом.

- А) негативізм;
- Б) егоцентризм;
- В) інфантилізм;
- Г) максималізм.

V. ОРІЄНТОВНА ТЕМАТИКА РЕФЕРАТІВ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

1. Вікова динаміка психічного розвитку - актуальна проблема сучасної вікової психології.
2. Проблема розвитку дитини у вітчизняній психології.
3. Основні фактори розвитку особистості.
4. Напрями, концепції, теорії вікової психології.
5. Становлення вікової психології у XIX - на початку XX ст.
6. Загальні тенденції розвитку вікової психології у другій половині XX - на початку XXI ст.
7. Виникнення і розвиток вікової психології в Україні.
8. Використання методу тестів під час вивчення особливостей психічного розвитку дітей.
9. Експеримент, особливості його використання в дитячій психології.
10. Становлення міжособистісних стосунків в ранньому онтогенезі.
11. Взаємозв'язок процесів навчання, виховання і розвитку.
12. Проблема періодизацій вікового розвитку у працях зарубіжних психологів.
13. Проблема періодизацій вікового розвитку у працях вітчизняних психологів.
14. Особливості внутрішньоутробного періоду розвитку дитини.
15. Діагностика розумового розвитку дитини «періоду немовляти» .
16. Розвиток особистості на етапі раннього дитинства.
17. Зміни у мотивації поведінки дитини раннього віку.
18. Образотворча діяльність дитини як форма засвоєння соціального досвіду.
19. Гра - провідна діяльність дошкільників.
20. Особливості спілкування дошкільників з ровесниками.

21. Особливості темпераменту в дошкільному віці.
22. Психологічна готовність дитини (першокласника) до навчання в школі.
23. Психологічні особливості формування понять молодшого школяра з різних навчальних предметів.
24. Психологічні особливості міжособистісних відносин у колективі молодших школярів.
25. Формування мотивації учіння молодших школярів.
26. Аналіз причин неуспішності молодших школярів.
27. Порівняльна психологічна характеристика молодшого школяра та підлітка.
28. «Важкий підліток»: причини і наслідки.
29. Психологічні проблеми спілкування у підлітковому віці.
30. Конфлікти у підлітковому віці.
31. Особливості підліткової дружби.
32. Психопатії й акцентуація характеру у підлітків.
33. Формування світогляду і громадської активності старшокласників.
34. Особливості психічного розвитку юнаків і юнок.
35. Товаришування, дружба і любов у старшому шкільному віці.
36. Проблеми підготовки старшокласників до сімейного життя.
37. Формування професійних інтересів старшокласників.
38. Дослідження пізнавальної діяльності в юнацькому віці.
39. Розвиток спонукальної сфери у період ранньої юності.
40. Розвиток самосвідомості в юнацькому віці.

VI. ТЕМАТИКА З НАУКОВО-ДОСЛІДНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ

1. Становлення вікової психології у XIX - на початку XX ст.
2. Загальні тенденції розвитку вікової психології у другій половині XX - на початку XXI ст.
3. Виникнення і розвиток вікової психології в Україні.
4. Основні напрями досліджень у сучасній зарубіжній віковій психології.
5. Проблема вікової періодизації у працях українських та зарубіжних психологів.
6. Умови і рушійні сили психічного розвитку дитини.
7. Актуальні проблеми дитячого розвитку на сучасному етапі.
8. Порівняльний аналіз різних теорій дитячого особистісного розвитку.
9. Психолого-педагогічні засоби розвитку моторики у немовлят.
10. Проблема діагностики розумового розвитку дитини періоду немовляти.
11. Роль соціальних чинників у розвитку немовлят.
12. Розвиток особистості на етапі раннього дитинства.
13. Агресивність в дитячому віці.
14. Спільна діяльність дітей-дошкільників як засіб формування їх взаємовідносин.
15. Засвоєння дітьми-дошкільниками сенсорних еталонів засобами мистецтва.
16. Вплив занять мистецтвом на образ «Я» дитини.
17. Моральний розвиток дитини в дошкільному віці.
18. Показники готовності дітей до навчання в школі.
19. Специфіка навчальної діяльності шестирічних дітей.
20. Розлади тривожності у дітей початкових класів.
21. Проблема лідерства в початкових класах.

22. Причини соціальної ізоляції молодшого школяра в класі.
23. Розвиток мовлення в молодших школярів.
24. Психологічні механізми та шляхи розвитку пам'яті молодших школярів.
25. Психологічні особливості розвитку здібностей у молодших школярів.
26. Формування мотивів навчання молодших школярів.
27. Особливості темпераменту молодших школярів і їх врахування в навчально-виховному процесі.
28. Сім'я як чинник виховання молодшого школяра.
29. Соціально-психологічні причини неуспішності молодших школярів.
30. Психологічні особливості дитячої агресивності та умов її виникнення.
31. Психологічні особливості емоційно-вольового розвитку у молодших школярів.
32. Психологічні чинники страхів у підлітковому віці.
33. Розвиток у підлітків здатності передбачати наслідки своїх вчинків.
34. Роль самооцінки в регуляції поведінки підлітків.
35. Особливості психологічного впливу телевізійної продукції на особистість підлітка.
36. Причини появи шкідливих звичок у підлітків і шляхи їхнього подолання.
37. Особливості підлітків, що виховуються в закладах інтернатного типу.
38. Психологічні особливості виникнення і прояву фобій в юнацькому віці.
39. Психологічна готовність юнацтва до створення сім'ї.
40. Формування «Я-концепції» у старшокласників.

VII. КОНТРОЛЬНІ ЗАВДАННЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ ДЛЯ СТУДЕНТІВ ЗАОЧНОЇ ФОРМИ НАВЧАННЯ

Завдання 1.

Складіть класифікаційну схему методів психології розвитку та вікової психології (довільна форма виконання).

Завдання 2.

Підготуйте реферат (див. розділ V. ОРІЄНТОВНА ТЕМАТИКА РЕФЕРАТІВ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ).

Завдання 3.

Складіть таблицю «Порівняльна характеристика теорій психічного розвитку»

Концепції, теорії	Поняття розвиток психіки	Роль біологічних передумов	Роль соціального середовища	Роль навчання і виховання	Роль діяльності	Рушійні сили розвитку

Завдання 4.

Підготуйте коротку доповідь на одну із запропонованих тем:

1. Основні напрями та сучасний стан розробки проблем вікової психології в Україні та за рубежом.

2. Вклад радянських психологів в розробку концепції Л. Виготського про провідну роль навчання в психічному розвитку дитини.
3. Особливості психічного розвитку дитини в умовах навчання і виховання.
4. Шляхи попередження відхилень в психічному розвитку дитини 1-го року життя.
5. Шляхи попередження відхилень в психічному розвитку дитини раннього віку.
6. Портрет сучасного дошкільника.
7. Формування особистості дитини дошкільного віку.
8. Психологічна готовність до навчання у школі.
9. Розвиток довільно-вольової регуляції і формування характеру молодшого школяра.
10. Характеристика міжособових відносин в молодшому шкільному віці.
11. Розвиток уваги і уважності молодшого школяра.
12. Розвиток сприймання і спостережливості молодшого школяра.
13. Розвиток пам'яті і прийомів запам'ятовування у молодших школярів.
14. Розвиток мислення і формування прийомів та способів розумової діяльності у молодших школярів.
15. Причини відхилень у поведінці «важких» підлітків.
16. Девіантна та деліквентна поведінка у підлітковому віці.
17. Психологія сучасного підлітка.
18. Життєве і професійне самовизначення старшокласників.
19. Самовиховання як показник особистісної зрілості старшокласника.
20. Самопізнання і самовиховання характеру у юнацькі роки.
21. Емоційне життя старшокласника.
22. Особливості стосунків юнаків і юнок із однолітками та дорослими.
23. Особливості вибору професії.

Завдання 5.

Розкрийте сутність етапів психосоціального розвитку за Е.Еріксоном

Вік	Психо соціальна стадія	Предмет конфлікту розвитку	Соціальні умови	Психосоціальний результат розвитку
Від народження до 1 року	Немовлячий вік	Чи можу я довіряти світу?	+Підтримка, задоволення базових потреб. -Відсутність підтримки, депривація	Довіра - недовіра
	Ранній вік			
	Вік гри			
	Шкільний вік			
	Підлітковий вік			
	Молодість			
	Зрілість			
	Старість			

Завдання 6.

Заповніть таблицю «Характеристика психологічного віку особистості».

Психологічний вік дитини	Суперечності	Соціальна ситуація розвитку	Провідна діяльність	Новоутворення	Показники «кризи»
Фаза новонародженості					
Період немовляти					
Ранній вік					
Дошкільний вік					
Молодший шкільний вік					
Підлітковий вік					
Ранній юнацький вік					

ПРАКТИЧНІ ЗАДАЧІ З ВІКОВОЇ ПСИХОЛОГІЇ

1. Мама Наталки (дівчинці 6 місяців) весь час – і вдома, і на прогулянці говорить, наспівує до дитини. Сусідка каже: «Що ти говориш, дитина все одно ж нічого не розуміє».

Проаналізуйте доречність дій мами для психічного розвитку доньки.

2. Обідньої пори тато, мама і маленька Ясочка (дівчинці 11 місяців) зібрались за столом. Дівчинка робить невдалі спроби самотужки поїсти каші. Хоча тарілка поряд, але донести ложку до ротика так важко, більшість каші залишається на обличчі, одязі дівчинки і на столі. Мама намагається відібрати ложку у Ясі, щоб погодувати дівчинку. Тато починає протестувати, мотивуючи важливістю формування самостійності доньки. Жінка ображено вказує на необхідність прибирання всієї кухні та прання одягу після такої «самостійності» дитини. Між батьками зав'язується словесна перепалка. Яся в цей час вимазує залишки каші на скатертину.

З'ясуйте доречність виховних впливів батьків на дитину.

Визначте правильну форму реагування батьків на потребу дівчинки.

3. Оля тихо грається в своєму куточку. Вона одягає і роздягає ляльку вже 5 хвилин. А перед цим вона возила візочок назад і вперед кілька разів підряд.

Визначте вік та тип діяльності дівчинки.

4. Михайликові, якому 1 рік 3 місяці, ще важко дається вимова слів, і він часто вдається до жестів. Мати, зрозумівши, що хоче хлопчик, тут же виконує його бажання.

Як вплине така поведінка мами на розвиток мовлення хлопчика?

5. Андрій закинув м'ячик за шафу і безуспішно намагається його дістати. Мама пропонує йому подумати, як можна дістати м'яч. Андрій відповідає: «Не треба думати, діставати треба».

Який вид мислення дитини проявляється в даному епізоді, і для якого віку він характерний?

6. Тато з Настею (дівчинці – 2 роки і 7 місяців) вийшов на прогулянку. Зручно вмістившись на лавці, він відправляє дівчинку гуляти в пісочницю з іншими дітками. Настя злякано оглядає незнайомих хлопчиків і дівчаток, відмовляється та тулиться до батька. «Перестань вередувати, марш до пісочниці!» - голос тата набуває крижаних ноток. Дівчинка повертається у вказаному напрямку й із сльозами на очах прямує до інших дітей.

Які наслідки для психіки дитини матиме вплив тата? Визначте правильну форму реагування батька на поведінку дівчинки в даній ситуації.

7. Володя (2 роки 8 місяців) намагається сам одягнутися. Крекчучи, він натягує колготки. Нічого не виходить. Мама пропонує свою допомогу.

«Я сам!» – протестує дитина.

«Сиди спокійно, нічого у тебе не виходить» – каже мама.

«Я хочу сам!» – знову стверджує хлопчик.

Визначте особливості психіки дитини раннього віку, які характеризує дана ситуація.

8. Тарасик, якому виповнилось 2,5 роки, зібрав на вулиці палички, тендітними пальчиками прилаштував їх одну до одної і побіг до тата, прагнучи показати тому свій виріб. «Тату – бібі», – весело вигукує хлопчик, тягнучи батька до паличок. «Що це ти за сміття назбирав, викинь негайно, вже руки забруднив», – кидає репліку невдоволеним тоном чоловік.

Які наслідки для психічного розвитку дитини матиме реакція тата?

9. Сергійко вирує енергією. Ось, граючись біля мами на подвір'ї, він підбігає до сусідки Оленки, вихоплює у неї совочок і вдаряє ним по руці дівчинки. Її голосний плач приваблює увагу обох мам, що розмовляли. «От бешкетник», – каже мама Сергійка, поблажливо посміхаючись до нього. Розмова мам продовжується....

Проаналізуйте зміст поведінки хлопчика та мами щодо даної ситуації та спрогнозуйте психологічні наслідки. Визначте правильну форму реагування мами на поведінку хлопчика в даній ситуації.

10. Мама з 4-річним Віталіком зайшла до магазину. Увагу хлопчика привернула велика іграшкова машинка. Перші прохання дитини придбати іграшку мамі вдалося проігнорувати, пояснюючи відмову відсутністю грошей. Але наполегливі прохання хлопчика переросли в істеричний плач. Мама, пригнічена увагою сторонніх людей – відвідувачів магазину – до голосного плачу дитини, здалася. Миттєво змінивши сльози на переможну посмішку, Віталік разом з мамою подався купувати іграшку.

Сформулюйте причини та наслідки неадекватної поведінки хлопчика для становлення його особистості.

11. *Поясніть емоційні переживання дошкільниці.*

«Мойй Галі пішов лише п'ятий рік, а вона вже жорстокою росте у нас, – скаржиться батько. – Вдома вона тягає собаку за хвоста, мучить кішку. Уявіть собі, що Галя ні сльозинки не пролила, коли померла її бабуся, яку вона дуже любила, а вчора гірко плакала, коли дізналась, що мама викинула її стареньку ляльку».

12. «Дуже спокійна моя дитина», – ділиться враженнями мама хлопчика 5-ох років. – «Інші заважають дорослим, набридають своїми примхами, а мій син може годинами гратись однією іграшкою. Я піду в іншу кімнату надовго, вже всю роботу перероблю, а він все ще мене не кличе.

Хоча коли прийду – радіє».

Проаналізуйте зміст та чинники поведінки хлопчика. Визначте правильну форму реагування матері на означені психічні прояви сина.

13. Вихователь в старшій групі дитячого садка організував змагання, хто швидше і краще побудує будиночок. Діти з радістю прийнялися за роботу. Михайлик із завданням не справився, але вихователь все-таки сказав йому: «Молодець!» і дав цукерку. Однак Михайло взяв цукерку без всякого задоволення і їсти її відмовився.

Яке психічне новоутворення дошкільного віку ілюструє дана ситуація?

14. Антон, досить комунікабельний та жвавий хлопчик п'яти років, обожає гратись з ровесниками. Але, на відміну від інших дітей, його час, відведений для ігор, досить обмежений. Серйозна та строга мама вважає, що багато бавитись – це зайве. Набагато корисніше зайняти дитину вивченням англійської мови, заняттям музикою та переглядом розвиваючих фільмів. Відтак, погратися з ровесниками для хлопчика стало рідкісним святом та винагородою за старання.

Проаналізуйте психологічну доречність виховної стратегії мами.

15. *Про який складовий компонент психологічної готовності до школи свідчить наведений нижче фрагмент бесіди з 6-річною дівчинкою Аллою:*

Алло, тобі хочеться йти до школи? Дуже хочеться.

Чому?

Там вчитимуть читати, писати.

А для чого треба вміти читати і писати?

Вчитися треба, щоб все знати. Хочу стати ученицею, ходити до школи.

16. Мати шестирічної дівчинки говорить: «Я спокійна за свою Юлю. Вона вміє читати, писати, лічити навчилась до 100. Що ж іще треба для школи?»

Чи розділяєте ви впевненість матері? Обґрунтуйте свою думку.

17. Женя (6 років) ріс активним, допитливим хлопчиком. В дитячому садку він швидко засвоював зміст занять, любив читати, але був неуважним і непосидючим. В першому класі Женя на уроці часто відволікався та не слухав пояснення вчителя і відповіді товаришів, тому часто отримував зауваження, на що болісно реагував.

Які якості психологічної готовності до школи не сформовані у хлопчика для успішного навчання?

18. Сергій (хлопчику 7 років) вчиться в першому класі. Він повідомляє мамі: «Олег тепер у нас не головний».

«А коли він був головним?» – здивувалась мама. «В дитсадку. Він вміє добре бігати і стрибати. А тепер головне, як ти вчишся».

Дайте психологічне обґрунтування зміні оціночних критеріїв дітей.

19. Учні 1-го класу зосереджено виконують письмове завдання. Раптом за вікном лунає вибух петарди. Робота перервана, дехто з дітей навіть встає і підходить до вікна.

Які особливості уваги молодших школярів виявляються в даній ситуації?

20. Коли ученицю 2-го класу Марину запитали, чи є у неї подруги, вона відповіла: «Ні, вони всі живуть далеко, у бабусі в селі». – «А в класі є хороші дівчатка, котрих ти любиш?» – «Аякже, – сказала дівчинка, – у нас є відмінниці».

Визначте критерії симпатії дівчинки до однокласниць.

VIII. ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

Аа

Абстрактне мислення – один із найскладніших, специфічно людських видів мислення, що передбачає розуміння та використання понять, термінів та інших абстрактних категорій.

Агресивність – емоційний стан або особистісна риса людини, що характеризується грубістю, нестриманістю, прагненням невмотивовано заподіяти шкоду іншим людям.

Агресія – дії чи наміри людини заподіяти навмисну шкоду іншим чи собі, прояви ворожості, нападу тощо.

Адаптація – в широкому розумінні – пристосування до подразників, зовнішніх умов існування. Найчастіше проявляється в людини як *сенсорна* – зміна чутливості як реакція пристосування аналізатора на подразник, і *соціальна* – процес та результат активного пристосування людини до нових умов соціального середовища.

Адаптація (як механізм соціалізації) – пристосування дитини до вимог дорослого, ототожнення з ним та наслідування його поведінки.

Адекватність – філософське поняття, що вживається в психології як відповідність суб'єктивних образів психіки людини об'єктивній дійсності (наприклад, сприймання, уяви, самооцінки). Також вживається у виявленні співвідношення рівня психічного розвитку певного індивіда віковим нормам.

Акме (в психології) – вершина розвитку особистості, досягнення найвищої точки її розквіту.

Акселерація – явище прискорених темпів фізичного розвитку та фізіологічного дозрівання дітей та підлітків, що вивчається з ХХ століття.

Активність (як фактор психічного розвитку) – умова і результат психічного розвитку індивіда, що виявляється в його діяльності.

Активність особистісна – здатність особистості до виконання певного виду діяльності та цілеспрямованого перетворення нею навколишнього середовища і самої себе.

Акт хапання – це умововно-рефлекторний акт, який здійснюється за допомогою дорослого.

Акцентуація рис характеру – надмірне посилення окремих рис характеру людини, крайній варіант норми, що може викликати особистісні проблеми.

Анальна стадія (за Фройдом) – друга стадія психосексуального розвитку, впродовж якої чуттєва насолода дитини пов'язана з процесами дефекації.

Амбівалентність емоційна – суперечливе переживання людиною двох протилежних емоцій чи почуттів одночасно до одного об'єкту (любові і ненависті, радості і суму), **поведінкова** – прагнення до одночасних дій в двох протилежних взаємовиключних напрямках.

Анкетування – метод психологічного чи соціального дослідження, що здійснюється на основі письмового опитування значної кількості людей за певним підбором запитань – анкетною.

Афект неадекватності – негативний емоційний стан, переживання суб'єктом уявної несправедливості і неадекватної образи в ситуації невдачі при запереченні власної провини та відповідальності.

Бб

Базова довіра (за Е.Еріксоном) – позитивне емоційне ставлення дитини до оточуючого соціального світу, що формується при наявності психологічної атмосфери любові, тепла і підтримки зі сторони дорослих.

Бесіда (як діагностичний психологічний метод) – метод отримання інформації на основі усного спілкування із досліджуваним за гнучким планом.

Білінгвізм дитячий – одночасне оволодіння дитиною двома мовами.

Біографічний метод – метод психології, що базується на з'ясуванні впливу життєвих подій на психологічні якості особистості.

Біологічний вік – вік, який вказує на відповідність стану організму та його функціональних систем певному моменту життя людини.

Біологічний фактор психічного розвитку – базові індивідні властивості людини, що виступають основою, вихідним чинником становлення особистості.

Близнюковий метод – метод вікової психології, який використовується для порівняльного вивчення впливу зовнішніх умов на розвиток близнюків.

Близькість (за *Е.Еріксоном*) – тип тісних позитивних емоційних стосунків особистості з іншою людиною, що приносить взаємне задоволення, сприяє формуванню ідентичності та збереженню індивідуальності.

Бондінг – підтримуючий емоційно-тілесний контакт батьків з новонародженим, спрямований на подолання почуття самотності і незахищеності малюка внаслідок різкої зміни середовища його існування.

Вв

Важковиховуваність – явище несприймання чи опору дитини виховному впливу дорослих, що має стійкий характер і потребує спеціальних корекційних психолого-педагогічних заходів.

Вербальний – словесний, мовний.

Вередливість дитяча – один із проявів неслухняності, що виявляється у швидкій та недоречній зміні бажань дитини.

Вибір професії – свідоме формування людиною власних професійних інтересів для оптимальної самореалізації в трудовій діяльності.

Вік – 1) тривалість життя живої істоти;

2) конкретний період цього життя.

Вік психологічний – конкретний, обмежений в часі етап психічного розвитку індивіда, що характеризується сукупністю закономірних типових психологічних змін та якостей.

Вікова психологія – галузь психологічної науки, що вивчає закономірності розвитку та функціонування психіки людини на всіх етапах її онтогенезу.

Внутрішні етичні інстанції (як новоутворення дошкільного віку) – засвоєні дошкільником моральні норми, які регулюють його поведінку у відповідності до соціальних вимог і діють у дитини й при відсутності контролю дорослих.

Внутрішній план дій (як новоутворення пізнавальної сфери молодшого школяра) – спроможність дитини здійснювати попереднє, мислене планування подальших дій.

Внутрішня позиція школяра (як новоутворення психіки дитини молодшого шкільного віку) – сформоване загальне позитивне ставлення дитини шестирічного віку до шкільного навчання, її готовність до виконання вимог вчителя, визнання його авторитету.

Гг

Гендер – соціальна характеристика людини, що виявляється в певній стереотипній поведінці, яка відповідає маскулінним (чоловічим) чи фемінінним (жіночим) ознакам.

Гендерна роль – існуюча в даній культурі модель статевої поведінки, яку засвоює індивід в процесі соціалізації.

Гендерна соціалізація – засвоєння та відтворення індивідом притаманних певному соціальному доквіллю статовідповідних нормативів поведінки.

Генітальна стадія (за З.Фройдом) – стадія психосексуального розвитку індивіда, впродовж якої формуються та виявляються зрілі гетеросексуальні стосунки.

Генотип – сукупність усіх генів організму, успадкованих ним від батьків.

Геронтогенез – заключний період життя людини, що починається після 60-ти років.

Геронтопсихологія – галузь вікової психології, що вивчає психологічні особливості людей похилого віку.

Гордість за досягнення (як психічне новоутворення особистісної сфери дітей раннього віку) – переживання дитиною позитивних емоцій радості, гордості внаслідок успішно виконаних дій.

Гра (як провідна діяльність дошкільнят) – діяльність, в якій діти імітують ролі дорослих, відтворюючи в уявних ситуаціях їх життя, працю та стосунки.

Група референтна – реальна чи уявна суспільна формація, на норми, цінності якої орієнтується певний індивід, та в якій він може найкраще виразитись як особистість.

Гуління – стадія розвитку мовлення немовляти, що виявляється у несвідомій грі базовими фонемами (типу «гу», «агу»). Завданням цієї стадії є розробка мовленнєвого апарату дитини.

Дд

Девіантна поведінка – поведінка, що відхиляється від правових та моральних суспільних норм. Девіантна поведінка є однією із ознак важковиховуваності дитини.

Дезадаптація шкільна – різновид соціальної дезадаптації, що виявляється у ускладненому або малоефективному пристосуванні дитини до нових суспільних обставин в умовах шкільного навчання.

Делінквентна поведінка – різновид девіантної, поведінка протиправного, злочинного характеру.

Депресія – тривалий негативний емоційний стан людини, емоційний розлад, що супроводжується почуттям пригніченості, тотальної апатії, зниження активності у всіх сферах психічного та фізичного життя людини. Депресія виникає внаслідок фізичних, психічних захворювань або як реакція на складні життєві обставини.

Децентрація мислення (*як новоутворення пізнавальної сфери дошкільників*) – здатність дитини до врахування думок чи позицій інших людей при вирішенні мислених завдань.

Децентрація емоційна – спроможність особистості відволікатись від власних емоційних переживань і сприйняти емоційний стан іншої людини.

Дивергентне мислення – різновид мислення, який передбачає наявність багатьох однаково правильних і рівноправних відповідей на одне і теж питання.

Дискретність психічного розвитку – ознака розвитку психіки, що виявляється в його умовному розподілі на певні відрізки - періоди, епохи та фази.

Дистрес – негативний емоційний стан людини, що викликається надто довготривалим чи надміру сильним психофізіологічним напруженням і пригнічує всю життєдіяльність людини. Дистрес може виникати внаслідок попереднього переживання стресу.

Дитинство – епоха початкового фізичного, психічного розвитку і фізіологічного дозрівання, протягом якої відбувається підготовка індивіда до дорослого життя. Середня тривалість дитинства – від зародження до 10 років.

Дифузна (невизначена) ідентичність (*за Марсія*) – уникнення юнаком процесу особистісного самовизначення, що супроводжується тривожністю та невпевненістю в собі.

Діяльність – внутрішня (психічна) і зовнішня (фізична) активність людини, що спрямована на досягнення свідомо поставленої мети.

Довготривала пам'ять – один із видів пам'яті за тривалістю збереження інформації, що забезпечує утримання мозком знань, вмінь та навичок, будь-якої інформації на тривалий період (місяці, роки, десятиріччя) і володіє величезним об'ємом.

Довільність пізнавальної сфери (як новоутворення пізнавальної сфери молодших школярів) – здатність дитини підпорядковувати роботу всіх пізнавальних процесів та уваги усвідомленій меті, використовуючи вольове зусилля для їх організації та роботи.

Дозрівання – лінія розвитку, що веде до стану зрілості.

Доопераційна стадія (за Ж.Піаже) – етап когнітивного розвитку дитини, що триває з 2 до 7 років і виявляється через розвиток мовлення та виконання простих розумових операцій.

Дорослість – епоха життя людини, що настає після юності й характеризується високим ступенем зрілості та самостійності особистості в умовах її повноцінної реалізації в суспільстві (через професійну, громадську діяльність, створення сім'ї та виховання дітей тощо).

Дорослості почуття – базове новоутворення особистісної сфери підліткового віку, якому властиве суб'єктивне почуття готовності і можливості підлітка виконувати соціальні норми та обов'язки, характерні для дорослих.

Дошкільний вік – період онтогенезу, що триває від 3 до 6 років і умовно завершується вступом дитини до школи. Через потужну пізнавальну активність дітей цього віку має синонімічну назву – вік «чомучок».

Ее

Егоїзм – негативна риса характеру людини, що виявляється як надмірна зосередженість на своєму «Я» при цілковитому ігноруванні інтересів інших людей.

Егоцентризм – специфічна орієнтація людини на саму себе, зосередженість на власних психічних проявах. Егоцентризм буває

тимчасовим віковим, але в умовах неправильного формування особистості може переростати в егоїзм. За змістом егоцентризм проявляється в *пізнавальній сфері* людини (сприймання, мислення надміру суб'єктивного характеру), *моральній* (оцінка намірів та вчинків інших людей через проєкцію власної особистості) та *комунікативній* (передача суб'єктом інформації іншим людям із накладанням власних поглядів).

Егоцентричне мовлення – особливість мовлення дітей раннього і дошкільного віку, промовляння вголос думок, що виглядає як розмова дитини із собою.

Егоцентричне мислення – розумова позиція людини, що характеризується її нездатністю прийняти точку зору іншого, відмінну від власної. За змістом егоцентричне мислення протилежне децентричному. Як віковий, цей вид мислення характерний для дітей раннього та дошкільного віку.

Его-ідентичність – відчуття цілісного власного «Я», його стійкості.

Експеримент (в психології) – один із основних методів наукового пізнання психіки, що передбачає вивчення певних психічних проявів в спеціально створених або контрольованих умовах із активною роллю дослідника.

Екстраверсія – властивість особистості, що виявляється в більшій спрямованості психічної сфери людини (почуттів, інтересів) на зовнішній світ, ніж на себе. Екстраверсія протилежна *інтроверсії*.

Ембріональна фаза розвитку людини – другий відрізок пренатального (внутрішньоутробного) розвитку, що починається з 2 тижнів від зачаття і триває до кінця 2-го місяця, під час якого зародок за короткий термін відтворює основні етапи філогенезу і, формуючи спадкові ознаки, набуває специфічно людського вигляду.

Емансипація – процес та результат здобуття людиною особистісної незалежності. В психології в основному йдеться про *дитячу* емансипацію

(психологічне відокремлення дитини від значимих дорослих) та *гендерну* (здобуття особистісної незалежності жінок від чоловіків чи навпаки).

Емпатія – розуміння та прийняття станів, почуттів та ставлень іншої людини, виявляється як співпереживання, співчуття.

Епоха онтогенезу людини – відносно обмежена одиниця вікової періодизації психічного розвитку людини, що характеризується перебудовою всіх систем організму, в тому числі і психіки. В віковій психології визначають такі епохи життя людини – дитинство, дорослішання та дорослість.

Ефект шпитальності – уповільнення емоційного розвитку дитини, спричинене відривом від матері в період немовляти.

Жж

Життєвий план – сукупність близьких та віддалених у часі цілей людини, а також програмування способів їх досягнення. Вперше життєвий план формується в юнацькому віці.

Життєвий шлях – індивідуальна історія становлення і розвитку особистості в певному суспільстві.

Зз

Задатки – вроджені анатоμο-фізіологічні особливості мозку, нервової системи в цілому, що складають природну основу для розвитку певних психічних структур (здібностей, темпераменту, характеру тощо).

Затримка психічного розвитку – відставання дитини від загальноприйнятого темпу вікового психічного розвитку, яке спричинюється травмами чи хворобами головного мозку або психоемоційними розладами. В умовах спеціального організованого суспільного корекційного впливу затримка психічного розвитку може усуватись.

Знання – результат пізнавальної діяльності людини, сукупність достовірної засвоєної людиною інформації про оточуючий світ чи самого себе.

«Зняття з п’єдесталу» ефект – зменшення авторитетності батьків для підлітка, спричинене його критичним, оцінним ставленням до особистісних якостей та поведінки батьків.

Зона найближчого розвитку – категорія вікової та педагогічної психології, вперше запропонована Л.С. Виготським, що розуміється як потенційні можливості дитини, її здатність виконувати певні дії спочатку при допомозі дорослих, а згодом – самостійно.

Зрілість особистісна – сукупність розвинених фізіологічних, розумових, вольових, моральних та соціальних якостей людини, що дозволяє їй успішно адаптуватись та реалізуватись в навколишньому середовищі.

Зрілість психологічна – системна якість особистості, що відображає досягнення стану її повної функціональності, адаптивності та відповідальності.

Зростання – лінія розвитку, що виявляється у поступовому прогресивному збільшенні.

Іі

Ігрова діяльність – різновид онтогенетичних діяльностей, в якому значимим є сам процес виконання ігрових дій, а не кінцевий результат, та який має на меті засвоєння суспільного досвіду окремим індивідом. В дорослому віці набуває форм інтелектуальної, ділової чи спортивної гри.

Ідентифікація (в психології) – 1) механізм соціалізації, що діє на основі уподібнення дитини значимому дорослому; 2) механізм психологічного захисту, який працює як привласнення, перенесення людиною значимих якостей іншої особистості на свою психічну сферу.

Ідентичність (*психосоціальна тотожність*) – баланс, узгодженість між внутрішніми психічними якостями особистості та її соціальними ролями, діяльністю й поведінкою.

Імітація дитяча – здатність дитини копіювати рухи, жести, міміку голос іншої особи. Імітація здебільшого виявляється в ігровій діяльності та спілкуванні дитини.

Імпульсивність дитяча – особливість дитячої поведінки дитини, що виявляється в її слабкому контролі та вольовій регуляції, вчинки зумовлюються переважно безпосередніми бажаннями та примхами.

Інволюція особистісна – процес «зворотного» розвитку окремих якостей особистості, їх спрощення та згортання.

Індивід (індивідуум) – людина як окремий представник біологічного виду *Homo sapiens*, носій вродженої бази для формування особистості.

Індивідуалізація (*як механізм соціалізації*) – свідомі пошуки та вияви своїх неповторних специфічних особистісних якостей.

Індивідуальність – сукупність своєрідних неповторних рис та особливостей людини, що відрізняє її від інших осіб. Індивідуальність проявляється на *індивідному* рівні – фізичні та фізіологічні ознаки (зовнішність, зріст) і *особистісному* – психологічні якості (інтелект, характер, здібності тощо).

Індивідуальні особливості психічного розвитку (*в контексті вікової та педагогічної психології*) – варіації вияву вікових норм психічного розвитку стосовно конкретної людини.

Індивідуальний стиль діяльності – вироблена і закріплена своєрідність здійснення особистістю певної діяльності. Індивідуальний стиль діяльності формується під впливом таких факторів, як властивості нервової системи людини, умови її навчання та виховання, особливості початку діяльності та адаптація до неї.

Індивідуальний стиль інтелектуальної діяльності – новоутворення пізнавальної сфери юнацького віку, що виявляється як стійка своєрідна

система набуття, накопичення, переробки та використання особистістю інформації.

Інтеграція особистісна – 1) поєднання цілей, переконань, життєвих прагнень людини в струнку логічну систему; досягнення інтеграції є показником особистісної зрілості, 2) механізм соціалізації, що діє як прагнення до максимально повного вираження особистісних рис людини у її взаємодії з іншими особами.

Інтелект – відносно стійка структура розумових здібностей та надбань людини. До складу інтелекту відносять перцептивні, мнемічні, мислені, імажинативні якості людини, особливості її уваги тощо; таким чином, інтелект виступає як інтегроване поняття.

Інтеріоризація – процес та результат переходу зовнішніх вимог, знань у внутрішні психічні досягнення індивіда.

Інтроверсія – властивість особистості, що характеризується переважною спрямованістю психіки людини на свій внутрішній світ. Інтроверсія є протилежною *екстраверсії*.

Інтерв'ю – метод психології, що виявляється в отриманні інформації про певні психологічні особливості людини шляхом її усного опитування за задалегідь підготовленим планом.

Інтимність (за *Р.Стернбергом*) – компонент кохання, що виявляється у психологічній привабливості іншої людини як особистості.

Інтроспекція – історичний синонім психологічного методу самоспостереження.

Інфантилізм – збереження в психіці та поведінці людини якостей, що характерні для більш ранніх періодів її розвитку, «надмірна дитячість». Інфантилізм зазвичай виявляється у несамотійності рішень та дій, надмірному почутті незахищеності, залежності, зниженій критичності до себе, неадекватному егоцентризмі.

Іпохондрія – надмірна зацикленість людини на стані свого здоров'я, стурбованість через уявні хвороби або перебільшення реальних проблем

фізичного стану людини. Іпохондрія більш характерна для людей похилого віку.

Кк

Кар'єра – рух і становище людини як суб'єкта праці в системі громадських, економічних і ділових відносин, зумовлені її особистісними можливостями, ресурсами та соціально-економічною ситуацією.

Когнітивний – синонім до поняття «пізнавальний»; той, що пов'язаний із знаннями.

Комплекс неповноцінності – система негативних ставлень індивіда до себе, переконаність у відсутності або низькому рівні розвитку значимих якостей. Комплекс неповноцінності, як правило, супроводжується заниженою самооцінкою.

Комплекс поживлення – новоутворення психіки кінця фази новонародженості, що виявляється як позитивна емоційно-рухова реакція впізнавання та радості дитини про появі значимого дорослого.

Комплексний метод – організаційний метод вікової психології, специфікою якого є поєднання регулярного системного вивчення досліджуваних різних вікових груп впродовж певних проміжків часу.

Комунікація – функція людського спілкування, що характеризується обміном інформацією між учасниками цього спілкування.

Конвергентне мислення – вид мислення, в основу якого покладена спроможність до вироблення єдино правильної точки зору. Конвергентне мислення є протилежним *дивергентному*, іноді вживається як синонім ригідного мислення.

Конкретних операцій стадія (за Ж.Піаже) – період когнітивного розвитку дитини, що характеризується початком використання в мисленні логіку, аналіз, оцінку, також появою та розвитком здатності класифікувати предмети, формуванням уявлення про збереження кількості речовини.

Конфлікт – неспівпадання, суперечливість несумісних виявів свідомості однієї людини (внутрішній конфлікт особистості) чи інтересів, прагнень кількох людей чи груп (міжособистісний або міжгруповий конфлікт).

Конформність – властивість особистості змінювати, при стосовувати свої погляди, поведінку у відповідність до вимог навколишнього соціального середовища. Конформність як си туативний прояв є природнім явищем, а як особистісна ознака зумовлює пасивну життєву позицію індивіда.

Криза психологічна – явище загострення внутрішніх суперечностей психіки, що супроводжується різкою і кардинальною перебудовою самосвідомості індивіда та його взаємин з навколишніми людьми, відмиранням старих психологічних структур та появою нових.

Криза нормативна (вікова) – криза психічного розвитку людини, що має більш-менш планований, передбачуваний характер з типовими причинами та симптомами. Розрізняють наступні вікові кризи: новонародженості, 1-го року, 3-ох років, 6 (7) років, 13 років, 17 років. У дорослості найбільш типовою є криза середини життя.

Криза ненормативна – криза, спричинена складними, несприятливими життєвими обставинами. Ненормативні кризи мають не планований і автономний щодо вікових криз характер.

Кристалізований інтелект – здатність до оперативної переробки людиною інформації та її гнучкого використання в нових умовах.

Лл

Лабільність – рухливість, здатність до швидких змін.

Латентна стадія (за З.Фройдом) – стадія психосексуального розвитку, що характеризується пригніченням сексуальної енергії, яка спрямовується на навчання і рухливі ігри.

Лепетання – 1) незв'язне, нерозбірливе мовлення немовляти,

2) стадія розвитку мовлення немовляти, що виявляється у не свідомому вимовлянні окремих складів і призначена для тренування мовленнєвого апарату дитини.

Локус контролю – якість людини, що характеризує її схильність приписувати відповідальність за результати своєї діяльності зовнішнім факторам (обставинам, оточуючим людям тощо) чи внутрішнім (власним зусиллям, здібностям і т.п.). Відповідно, локус контролю буває *екстернальним* (зовнішнім) чи *інтернальним* (внутрішнім).

Лонгітюдний метод – організаційний метод вікової психології, спрямований на дослідження психологічних особливостей одних і тих же досліджуваних впродовж тривалого часу (місяці, роки, десятки років). Синонімічна назва методу – *поздовжній зріз*.

Любов – вище людське почуття, що виявляється в стійкій свідомій прихильності особистості до когось чи чогось, спричиненій визнанням достоїнств цього об'єкту.

Мм

Макросередовище (*як компонент соціального середовища*) – країна з її політичними, економічними, етнічними особливостями, регіон, місто чи село, в якому проживає індивід.

Максималізм юнацький – надмірні вимоги молодих людей до моралі і поведінки себе та інших, категоричне ставлення до дійсності. З набуттям життєвого досвіду юнацькі вияви максималізму згладжуються.

Маскулінність – набір рис людини, які суспільство традиційно вважає чоловічими.

Метод вікової психології – це спосіб наукового вивчення змісту та механізмів психічного розвитку людини.

Метод психології – спосіб наукового вивчення розвитку та функціонування психіки.

Мікросередовище (як компонент соціального середовища) – безпосереднє суспільне оточення індивіда, його сім'я, друзі, знайомі та побутові умови проживання.

Мнемічна діяльність – робота пам'яті як пізнавального процесу.

Мнемотехніка – сукупність прийомів покращення роботи пам'яті.

Молодший шкільний вік – період розвитку дитини, що триває від 6 до 10 років життя і відповідає початковій стадії навчання в школі.

Мотивація – система мотивів, що визначає конкретні форми діяльності або поведінки людини.

Мрія – особлива форма уяви людини, створення образу бажаного майбутнього. Мрія завжди емоційно позитивно зафарбована, але для її досягнення потрібні час та зусилля.

Моторика – рухи, що здійснюються скелетно-мускульною системою людини.

Мудрість – експертна система знань людини, що є зорієнтованою на практичну сторону життя та забезпечує вироблення зважених суджень і прийняття поміркованих рішень.

Нн

Навіювання – процес впливу на емоційну сферу психіки людини, що пов'язаний з її зниженою критичністю сприймання інформації.

Навчання – цілеспрямована взаємодія вчителя та учня, спрямована на формування та зростання компетентності учня.

Навчальна діяльність – провідна діяльність молодших школярів, що виявляється в цілеспрямованому засвоєнні ними суспільного досвіду, і, результатом якої є розвиток особистості, інтелекту, здібностей учнів.

Наочно-дійове мислення – різновид мислення за ознакою розвитку в онтогенезі людини, що відбувається на основі здійснення рухових операцій (дій) з реальними предметами. Як провідний вид мислення, наочно-дійове характерне для раннього віку.

Наочно-образне мислення – вид мислення за ознакою розвитку в онтогенезі людини, при якому відбувається оперування образами конкретних предметів чи явищ дійсності.

Наслідування – форма поведінки людини, яка виявляється у копіюванні, відтворенні дій, поглядів чи виявів характеру інших осіб.

Настанова – стан готовності людини до певної психічної активності, як-от думок, емоцій, ставлень чи вчинків, дій.

Научіння – набуття людиною чи твариною певного психофізичного досвіду та здатність його ефективно використовувати.

Невроз – одна із основних форм нейропсихічних розладів, що спричинюється порушенням особливо значимих життєвих стосунків людини і супроводжується перевантаженням нервової діяльності людини. Невроз критично сприймається хворими і не виводить з ладу інтелект, що відрізняє його від психозу.

Негативізм дитячий – нелогічна протидія дитини впливу дорослих, що виявляється в безпосередньому опорі, демонстративній відмові виконувати їх вимоги (*пасивна форма* негативізму чи виконані дій, протилежних до вимог вихователів (*активна форма* негативізму). Негативізм дитини може бути ознакою вікової кризи психічного розвитку або наслідком педагогічних прорахунків дорослих у вихованні.

Немовляти період – віковий етап розвитку дитини, що починається по завершенню фази новонародженості (близько 4-6 тижнів) та триває до одного року і супроводжується формуванням істотних надбань як фізичного, так і психічного розвитку. Передумовою виникнення психічних новоутворень періоду немовляти є забезпечення провідної діяльності даного віку – безпосереднього емоційного спілкування з дорослими.

Нерівномірність психічного розвитку – особливість розвитку психіки людини, що виявляється в фазах чергування прискореного розвитку певних психічних функцій та уповільненого розвитку інших в конкретному віковому періоді.

Несвідоме – рівень вияву психіки людини, який знаходиться поза контролем свідомості; зміст несвідомого має вплив на всю психіку і життєдіяльність індивіда, але механізми цього впливу наукою остаточно не з'ясовані. Вагома роль несвідомому надана в психоаналітичній концепції З.Фрейда.

Новоутворення психічні – прогресивні надбання психіки, що є узагальненим результатом психічного розвитку індивіда в певному віковому періоді, один із критеріїв адекватності психічного розвитку людини.

Новонародженості фаза – початковий відрізок постнатального життя дитини, що триває близько 1-1,5 місяця після її народження і характеризується тісним взаємозв'язком фізичного та психічного розвитку.

Норма психічна – відносний стандартний показник, що визначає прийнятність та адекватність розвитку і вияву психіки людини.

Оо

Образ «Я» – узагальнене суб'єктивне уявлення людини про свої якості.

Онтогенез – індивідуальний розвиток живого організму від зародження до смерті.

Опанувальна поведінка – тип конструктивного реагування особистості на стресову ситуацію, що передбачає усвідомлення та позитивне розв'язання життєвих суперечностей і труднощів.

Оральна стадія (за З.Фрейдом) – перша стадія психосексуального розвитку, якій притаманне отримання немовлям сексуального задоволення через процеси годування – смоктання, а згодом кусання та жування.

Особистість – одна із центральних психологічних категорій, якість індивіда як свідомої, залученої до повноцінних суспільних взаємин особи. Особистість є набутою якістю індивіда, вона формується за рахунок взаємодії біологічного, соціального факторів та активності самої людини.

Очікування соціальні – система вимог, норм поведінки окремого індивіда при виконанні певної соціальної ролі. Очікування соціальні санкціонують та впорядковують систему стосунків та взаємин в суспільстві, хоча мають неформальний характер.

Пп

Педагогічна психологія – галузь психологічної науки, що зосереджена на вивченні психологічних особливостей навчання, виховання та педагогічної діяльності і особистості вчителя.

Переддошкільний період – див. ранній період.

Перцептивна діяльність – сукупна дія процесів відчуття та сприймання.

Підкріплення (*в біхевіоризмі*) – вплив на дитину соціуму, що підсилює вірогідність повторення попередньої поведінкової реакції.

Підлітковий період – перехідний від дитинства до дорослості вік, що триває від 10 (11) до 15 років і охоплює навчання дитини в основній школі.

Підліткова реакція групування – потреба підлітка до приналежності до групи, що виражається через його прагнення перебувати в середовищі ровесників та взаємодіяти з ними.

Підліткова реакція емансипації – прагнення підлітків звільнитись від опіки, контролю дорослих і здобути автономність від старшого покоління.

Підліткова реакція опозиції – протиставлення цінностей та норм підлітка вимогам дорослих.

Підліткова шкільна дезадаптація – уповільнене, ускладнене пристосування підлітка до умов навчання в основній школі (5-9 класи).

Підсвідомість – структурний компонент психіки людини, вияв несвідомого, який містить інформацію-спогади, що в даний момент знаходиться за межами свідомості, але легко може бути туди переведена.

Пізнавальний інтерес – виразна інтелектуальна спрямованість особистості на пошук нового у предметах, явищах, подіях, супроводжувана прагненням глибше пізнати їх особливості.

Поведінка – сукупність дій тварини або вчинків людини, зовнішній вияв психічної діяльності. У тварин поведінка має переважно інстинктивний характер, у людини є, як правило, показником усвідомлених дій.

Покликання – усвідомлення людиною свого життєвого призначення і спрямування, що надає осмисленості, доцільності її діяльності. Покликання виступає одним із факторів вибору професії.

Порівняльний метод – метод вікової психології, що використовується для виявлення динаміки певної психічної функції через її одночасне дослідження у представників різних вікових періодів – дітей, підлітків, юнаків чи дорослих. Синонімічною назвою методу є *поперечний зріз*.

Постнатальна стадія – розвиток людини після її народження і до смерті.

Потреба у самоствердженні підліткова – спрямованість підлітка на пошуки, виявлення та реалізацію своєї індивідуальності, унікальності в системі соціальних зв'язків.

Початкова шкільна дезадаптація – уповільнене й ускладнене пристосування першокласника до умов шкільного навчання, спричинене здебільшого низьким рівнем шкільної зрілості дитини.

Почуття дорослості – це центральне новоутворення психічного розвитку підлітка; особлива форма самосвідомості підлітка; це ставлення підлітка до себе як до дорослого, уявлення себе якоюсь мірою дорослою людиною.

Праксометричний метод (*метод аналізу процесу та продуктів діяльності*) – метод психології, змістом якого є виявлення психологічних особливостей людини шляхом розгляду та аналізу її творів, листів, малюнків, технічних виробів і інших результатів діяльності.

Предметно-маніпулятивна діяльність – провідна для раннього віку діяльність, що виявляється як система дослідницьких дій, маніпуляцій дитини з предметами, спрямована на вивчення їх функціонального призначення.

Пренатальна стадія – розвиток дитини в утробі матері від зачаття до народження. Пренатальна стадія людини в нормі триває близько 265-280 днів і поділяється на *гермінальну, ембріональну* та *фетальну* фази.

Природжені ознаки – нейропсихічні ознаки, що формуються під час пренатального розвитку дитини та впродовж її народження.

Природжені передумови психічного розвитку людини – особливості пренатального (дородового) розвитку дитини та наслідки процесу її народження, що разом із спадковістю складають біологічну основу психічного розвитку.

Провідна діяльність – це діяльність, яка, виникаючи в рамках нової соціальної ситуації розвитку індивіда, забезпечує розв'язання психічних суперечностей і формування психічних новоутворень. Кожному віковому періоду притаманна єдина неповторна провідна діяльність.

Професійне самовизначення – це багатомірний і багатоступінчастий процес, у якому відбувається виділення задач суспільства і формування індивідуального стилю життя, частиною якого є професійна діяльність.

Професіоналізація – процес оволодіння людиною певною професією, перехід в ряди професіоналів.

Професіонал – людина, яка успішно адаптувалась до професії та оволоділа психологічними засобами праці.

Професіоналізм – системна якість особистості, що виявляється як високий рівень оволодіння професійною діяльністю, внесення індивідуальних здобутків у професію, стимуляція в суспільстві інтересу до своєї праці.

Психічний розвиток – процес закономірної онтогенетичної зміни психіки, що виявляється в накопиченні її кількісних та якісних структурних перетворень.

Психологічна готовність дитини до шкільного навчання – інтегральна характеристика рівня психічного розвитку дошкільника, що зумовлює можливість його успішного пристосування до умов шкільного навчання.

Психосоматизація – перехід психологічних проблем на рівень організму, виникнення тілесних захворювань психогенного походження.

Пубертатний період – вік, впродовж якого відбувається статеве дозрівання, хронологічно зазвичай відповідає підлітковому періоду.

Пубертатний «стрибок» – явище прискорених темпів статевого дозрівання, що розгортається в підлітковому віці.

Рр

Ранній (переддошкільний) період – етап онтогенетичного розвитку людини, частина епохи дитинства, що триває від 1-го до 3-ох років.

Ретардація – явище уповільнених темпів фізичного та фізіологічного розвитку дитини, підлітка чи юнака, відставання від середньостатистичної норми.

Референтна група – група значимих, авторитетних для особистості людей, у спілкуванні з якими можливе її максимальне саморозкриття.

Рефлексія – 1) самоаналіз, самопізнання людиною внутрішніх психічних актів та станів; 2) (як новоутворення психіки молодшого школяра) – здатність дитини до самоаналізу розумової діяльності та поведінки.

Ригідність – негнучкість, жорсткість мислення чи поведінки людини за необхідності адаптуватись до змін.

Рівень актуального розвитку – наявні у дитини можливості виконувати вимоги дорослих самостійно. Термін, введений Л.С. Виготським,

і поряд із поняттям зони найближчого розвитку використовується для визначення оптимальної організації навчання дітей певного віку.

Розвиток – процес накопичення кількісних та якісних прогресивних змін, рух вперед від простого до складного, від нижчого до вищого. Розвиток – загальнонаукова категорія, вікова психологія спеціалізується на вивченні психічного розвитку.

Роль соціальна – суспільна функція особистості, відповідний прийнятим нормам спосіб поведінки людини в залежності від її статусу чи становища в системі міжособистісних стосунків.

Сс

Самоактуалізація – 1) прагнення людини до найбільш повного прогресивного виявлення і розвитку своїх особистісних можливостей, потенціалу психіки та організму; 2) результат цього процесу.

Самовизначення юнаків – центральне особистісне новоутворення юнацького періоду, результат формування життєвого плану особистості, що виявляється у виборі професії, умов подальшого життя тощо.

Самоконтроль (*як новоутворення молодшого шкільного віку*) – спроможність до свідомого управління та регуляції дитиною власної психічної та поведінкової активності.

Самооцінка – суб'єктивне сприйняття особистістю досягнутих результатів.

Самопізнання – процес, який ґрунтується на самостереженні особистості та ставленні до неї інших людей.

Самопрезентація – дії людини, спрямовані на пред'явлення власних якостей у суспільстві, самоподача.

Самореалізація – конструктивне виявлення та втілення людиною свого особистісного потенціалу, його розвиток та збагачення.

Самосвідомість – образ себе і ставлення до себе.

Світогляд – система поглядів на об'єктивний світ і місце в ньому людини.

Сенс життя – центральний життєвий мотив людини, що відображає призначення її життя, самореалізацію.

Сенситивний період – чутливий, оптимально сприятливий до розвитку певних психічних функцій відрізок становлення особистості.

Сенсомоторна стадія (за Ж.Піаже) – перший етап когнітивного розвитку, що триває до двох років і характеризується пізнанням дитиною дійсності за допомогою елементарних дій з конкретними предметами.

Сиблінги – брати та сестри, що мають спільних кровних батьків.

Сором – почуття, що відноситься до групи моральних і виникає в результаті усвідомлення людиною невідповідності своїх дій та вчинків тим нормам, яких вона дотримується в своєму житті. Сором розвивається у дітей під впливом критичних зауважень оточуючих людей.

Соціалізація – процес засвоєння соціального досвіду індивідом, що забезпечує його інтеграцію в суспільстві.

Соціальна ситуація розвитку – особливе поєднання внутрішніх процесів і зовнішніх умов психічного розвитку індивіда, типове для представників кожного вікового періоду.

Соціальний статус – становище людини в суспільстві, визначена соціальна роль.

Соціальний фактор психічного розвитку – сукупність зовнішніх суспільних і психологічних умов, з якими зіштовхується і взаємодіє індивід в ході становлення своєї особистості.

Соціальні стереотипи – розповсюджені в суспільстві судження, що мають узагальнений характер.

Спадковість – здатність живих організмів відтворювати родовий розвиток. В психології спадковість розглядається як компонент біологічного фактору психічного розвитку індивіда.

Спостереження (у психології) – метод цілеспрямованого сприймання зовнішніх виявів поведінки людини у звичних для неї умовах без активного втручання дослідника.

Спрямованість особистості – сукупність потреб, інтересів, прагнень, життєвих цінностей та орієнтацій особистості, що визначає мотивацію її діяльності.

Стагнація особистісна – застій в особистісному розвитку людини, спричинений її зацикленістю на минулому та несприйманням подальших змін ідентичності.

Старість – заключний період життя людини, що завершує дорослість і характеризується деяким зниженням життєвої активності, послабленням психічних функцій та процесів.

Статева диференціація – 1) сукупність генетичних, морфологічних і фізіологічних ознак, на підставі яких розрізняються чоловіча та жіноча стать. 2) відокремлення себе від представників протилежної статі, що проявляється в сукупності генетичних, морфологічних і фізіологічних ознак, на основі яких розрізняють чоловічу та жіночу стать.

Статева ідентифікація – це ототожнення себе з представниками певної статі, що проявляється в єдності поведінки та самосвідомості індивіда, який відносить себе до певної статі та орієнтується на вимоги відповідної статевої ролі.

Статус психологічний – становище, яке займає індивід або група серед інших представників соціуму, а також система прав та обов'язків, що визначається цим становищем. Статус може мати формальні вияви – показник належності людини до певної соціальної групи (школяр, студент) та неформальні – показник міжособистісних взаємин чи ставлень (статус лідера, ізольованого тощо).

Стереотип – консервативне загальноприйняте уявлення про щось чи когось. З однієї сторони стереотипи спрощують адаптацію людини в суспільстві, з іншої – пригнічують прояви індивідуальності особистості.

Стрес – стан психофізіологічного напруження, що виникає у людини в складних умовах повсякденного життя чи нестандартних ситуаціях. На відміну від дистресу стрес несе позитивне значення для людини, оскільки забезпечує мобілізацію для подолання життєвих проблем.

Стресогенний фактор – ситуація, подія, що спричинює стресову реакцію людини.

Суперечності психіки – неузгодженість, конфліктність між певними психічними проявами індивіда. Якщо ця неузгодженість розгортається між психікою індивіда та його оточенням, то виникає зовнішня суперечність, якщо між компонентами психіки самої людини – внутрішня.

Супідрядність мотивів (*як психічне новоутворення дошкільників*) – спроможність дошкільника підпорядковувати поведінку одному домінуючому мотиву над іншими, менш вагомими.

Сюжетно-рольова гра – форма ігрової діяльності, що передбачає наявність сюжету (відтворюваний зміст реальної дійсності) та відповідних ролей (імітація дитиною певної діяльності).

Тт

Текучий інтелект – здатність інтелекту людини засвоювати нові знання.

Теоретичне ставлення до знань (*як новоутворення пізнавальної сфери молодшого шкільного віку*) – усвідомлення дитиною значимості знань, отриманих в початковій школі, для подальшого вивчення основ наук.

Теорія рекапітуляції – система уявлень, за якою розвиток індивіда схематично відтворює та повторює історію людського роду, виявляючись у генетично запрограмованій послідовній зміні спадково зумовлених форм поведінки, почуттів і соціальних інстинктів.

Тератогени – фактори пренатального розвитку дитини, що викликають відхилення у її фізичному та психічному розвитку. До найтипівіших тератогенів відноситься алкоголь, наркотичні речовини, медичні препарати.

Тести – вид випробувальних методик, що оцінюють ступінь розвитку та вияву окремих психічних рис та властивостей людини. За змістом оцінюваних об'єктів тести умовно поділяються на інтелектуальні, особистісні та тести досягнень.

Тестування – метод психологічної діагностики, що використовує стандартизовані задачі або запитання, які мають визначену шкалу оцінювання. Правильне проведення та інтерпретація тестування вимагає участі кваліфікованого психолога.

Тривожність – схильність індивіда до переживання тривоги, що виникає внаслідок уявної чи реальної дії загрозливого фактора. Тривожність буває *ситуативною* (реакція на скороминучу небезпеку) та *патологічною* (постійне перебування у стані тривоги або надмірний її ступінь). Патологічна тривожність є показником дезадаптації людини в певних соціальних умовах.

Трудова діяльність – один із онтогенетичних видів діяльності людини; процес свідомого виконання індивідом конкретної праці. Для дорослих праця виступає провідною діяльністю.

Уу

Умова психічного розвитку – сукупність біологічних та соціальних особливостей розвитку певного індивіда. Умови мають варіативний характер на відміну від загальних факторів психічного розвитку.

Упертість дитяча – один із проявів неслухняності, безпричинний невинуватий опір дитини вимогам дорослого. Упертість може проявитись у дитини як реакція на незадоволені потреби.

Учіння – один із генетичних видів діяльності людини, що сприяє ефективній соціалізації і виявляється у цілеспрямованому засвоєнні людиною знань, формуванні вмій та навичок.

Фф

Фактор психічного розвитку – вихідна обов'язкова детермінанта психічного розвитку людини, що має загальний характер для всіх індивідів. Вікова психологія оперує трьома базовими факторами психічного розвитку індивіда – *біологічною основою, соціальним середовищем та активністю самої людини.*

Фалічна стадія (за З.Фройдом) – третя стадія психосексуального розвитку, в якій джерелом отримання насолоди та задоволення для дитини є її геніталії.

Фемінність (*жіночність*) – сукупність фізичних, психічних та поведінкових властивостей, які суспільство визначає як суто жіночі.

Фетальна фаза розвитку людини – останній етап пренатального (утробного) розвитку дитини, що починається з третього місяця вагітності і триває до народження. Впродовж фетальної фази відбувається подальший розвиток та вдосконалення всіх життєвих систем та функцій дитини у підготовці до народження та самостійного життя.

Філогенез – історичний процес розвитку всіх живих організмів на Землі. Психологія акцентує увагу на філогенетичному виникненні та розвитку психіки та відповідних їй форм поведінки.

Формальних операцій стадія (за Ж.Піаже) – етап когнітивного розвитку індивіда, під час якого усувається залежність мислення від безпосереднього досвіду індивіда, формується спроможність до оперування абстрактними поняттями, висування гіпотез і формулювання умовисновків.

Хх

Хронологічний вік – паспортний вік людини, кількість прожитих років.

Цц

Ціннісні орієнтації – 1) вибіркова відносно стійка система інтересів та потреб особистості; 2) система індивідуальних критеріїв для оцінки вчинків чи прагнень інших людей особистістю.

Шш

Шкільна зрілість дошкільника – прийнятний рівень фізичного і психічного розвитку шестирічної дитини, що забезпечує її адекватне пристосування до умов шкільного навчання.

Шпитальність дитяча – явище відставання психічного та фізичного розвитку дитини немовлячого чи раннього віку, що спричинене дефіцитом спілкування з дорослими. Дитяча шпитальність часто проявляється у вихованців дитячих будинків чи дітей, що зростають у неблагополучних сім'ях.

Юю

Юнацька субкультура – особливий етико-естетичний пласт, який визначає стиль життя, мислення молодих людей і відрізняється своїми звичаями, нормами та цінностями від уподобань дорослих.

Юнацький період – етап життя людини, що триває від 15 до 21 року і характеризується завершенням або стабілізацією основних систем психічного та фізичного розвитку. Юнацький період поділяється на дві фази – *ранню юність* (15-18 років) та *власне юність* (18-21 рік).

Яя

Я-концепція – відносно стійка усвідомлювана система уявлень та ставлень індивіда до самого себе. Я-концепція формується завдяки процесам самоусвідомлення.

Я-образ – складовий компонент самосвідомості, що складається з уявлень та знань особистістю власних якостей та особливостей. Я-образ втілюється в *Я-реальному* (уявлення про себе теперішнього), *Я-ідеальному* (уявний образ втілення найкращих якостей в собі) та *Я-динамічному* (набір якостей, які людина прагне змінити чи набути найближчим часом).

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Базова література

1. Вікова і педагогічна психологія: навч. посіб. / О.В.Скрипченко, Л.В.Долинська, З.В.Огороднійчук та ін. – К.: Каравела, 2012. – 416 с.
2. Вікова психологія: навчальний посібник / М.В. Савчин, Л.П. Василенко. – К.: Каравела, 2012. – 144 с.
3. Заброцький М.М. Основи вікової психології. Навчальний посібник / М.М. Заброцький. – Тернопіль: навч.книга – Богдан, 2009. – 112 с.
- 4.Павелків Р. В. Вікова психологія: підручник / Р. В. Павелків. – К.: Кондор, 2011. – 468 с.
5. Сергеєнкова О.П. Вікова психологія. Навчальний посібник / Сергеєнкова О.П., Столярчук О.А., Коханова О.П. – К : Центр учбової літератури, 2012. – 376 с.

Допоміжна література

1. Выготский Л.С. Кризис семи лет. / Собр. соч. в 6 томах. Т.4. – М., 1988.
2. Выготский Л.С. Младенческий возраст. / Собр. соч. в 6 томах. Т.4. – М., 1988.
3. Выготский Л.С. Раннее детство. / Собр. соч. в 6 томах. Т.4. – М., 1988.
4. Заброцький М. М. Вікова психологія: Навч. посібник / М.М. Заброцький. - К.: МАУП, 1998. - 92 с.
5. Костюк Г. С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості / Г. С. Костюк; під. ред. Л. М. Проколієнко. - К.: Радянська школа, 1989. - 612 с.
6. Крайг Г. Психология развития: учебное пособие / Грейс Крайг. - 7-е международное издание. - Санкт- Петербург: Питер, 2001. - 992 с.

7. Кутішенко В.П. Вікова та педагогічна психологія (курс лекцій). – К., 2005.
8. Курс общей, возрастной и педагогической психологии / Под ред. М.В. Гамезо. – М., 1982.
9. Люблінська Г.О. Дитяча психологія. – К.: Вища школа, 1974.
10. Максименко С. Д. Онтогенез особистості / С. Д. Максименко // Практична психологія та соціальна робота. -2006. -№10. -С. 1-10.
11. Немов Р.С. Психология: В 3 кн. – М.: ВЛАДОС, 1998. – Кн. 2
12. Пиаже Ж. Избранные психологические труды / Ж. Пиаже; [пер. с фр.]. - М.: Просвещение, 1969. - 659 с.
13. Пиаже Ж. Психология интеллекта // Избранные психологические труды. М., 1994.
14. Психология детства. Учебник / Под ред. А.А. Реана. - СПб.: прайм-ЕВРО-ЗНАК, 2003. – С.91-238.
15. Психология человека от рождения до смерти. Психологический атлас человека / Под ред. А.А. Реана. – СПб.: Прайм-ЕВРОЗНАК, 2007.
16. Фридман Л.М., Кулагина И.Ю. Психологический справочник учителя. – М., 1991.
17. Хрестоматия по возрастной и педагогической психологии: Работы сов. психологов периода 1946-1980 гг. / Под ред. И.И.Ильясова, В.Я.Ляудис. – М., 1981. – С. 5-60.
18. Шеффер Д. Дети и подростки: Психология развития. – СПб.: Питер, 2003.
19. Цукерман Г.А. О детской самостоятельности // Вопросы психологии. – 1990. – № 6.
20. Эльконин Д.Б. Психология игры. – М., 2003.
21. Эриксон Э. Детство и общество. – СПб.: Питер, 1996.

Практичні дослідницькі завдання

Завдання 1

Тема: психологічні особливості дітей раннього віку.

Мета:

- дослідити ступінь сформованості уявлень дітей раннього віку про величину предметів,
- визначити здатність переддошкільників розрізняти кольори,
- виявити ступінь оволодіння лічбою, а також рівень розвитку моторики дітей раннього віку.

Форма роботи: індивідуальна діагностика дитини 3-річного віку за методикою «Складання піраміди з кілець».

Обладнання: піраміда (з чіткою різницею у розмірах кілець, забарвлених у основні кольори).

Хід дослідження

Перед дитиною ставимо піраміду і знімаємо з неї усі кільця. Потім даємо інструкцію:

«Зроби, надінь так, як було». Фіксуємо правильність виконання завдання малюком.

Бажаючи дослідити сформованість уявлень про величину предметів, даємо дитині завдання: «Надінь найбільше кільце», «Надінь найменше кільце».

Для дослідження здатності малюка розрізняти кольори, даємо такі інструкції: «Дай червоне (зелене, синє) кільце». Крім того, можна скласти уявлення про ступінь оволодіння лічбою, якщо дати завдання: «Дай одне кільце», «Дай багато кілець».

Оцінюючи результати, треба виходити з того, що діти 3 років у нормі збирають піраміду з урахуванням відносної величини кілець. При цьому вони йдуть до правильного варіанта шляхом проб.

Завдання 2

Тема: психічний розвиток дошкільнят.

Мета:

- дослідження змісту сприймання дитиною дошкільного віку сімейних взаємин,
- виявлення ставлення дошкільника до кожного члена родини,
- з'ясування специфіки сприймання дитиною себе, свого становища в родині.

Форма роботи: проективне тестування дитини дошкільного віку за методикою «Малюнок сім'ї» (статичний варіант).

Обладнання: альбомний аркуш паперу форматом А-4, простий та кольорові олівці, гумка.

Хід дослідження

Після встановлення позитивного контакту з дитиною пропонуємо їй намалювати свою сім'ю. На всі подальші уточнюючі запитання дитини відповідаємо: «Як хочеш, як вважаєш за потрібне». Спостерігаємо за ходом малювання дитини, фіксуємо її словесні коментарі та міміку. Після закінчення дитиною

малювання уточнюємо, хто де зображений та з'ясовуємо реальний склад членів родини, що проживають разом з дитиною. На малюнку підписуємо зображення та цифрами вказуємо послідовність їх виконання.

Далі здійснюємо аналіз малюнку за показниками:

1. Відповідність зображень реальному складу родини як показник прийняття чи ігнорування дитиною своїх родичів.
2. Наявність чи відсутність власного зображення дитини як показник сприймання дитиною свого статусу в сім'ї.
3. Послідовність малювання як показник значимості члена родини для дитини (першими малюються найбільш значимі люди).
4. Розміри зображень як показник значимості члена родини для дитини (великий розмір зображення, як щодо зросту, так і щодо товщини фігури, свідчить про вагому значимість).
5. Розміщення на аркуші зображень як показник значимості члена родини для досліджуваного (ближче до центру зображуються найбільш значимі люди).
6. Використання кольорів як показник симпатії чи антипатії (кольори «симпатії» – зелений, салатовий, синій, блакитний, жовтий, рожевий, бузковий, кольори «антипатії» – чорний, сірий, коричневий, червоний та оранжевий – показники енергійності, демонстративізму, іноді агресивності, фіолетовий – символ незахищеності, інфантізму). Відмова зафарбовувати зображення відображає проблемне ставлення дитини до цієї людини.
7. Схематичність чи детальність малювання як показник симпатії чи антипатії (більш детально промальовуються приємні для дитини члени родини). Аналіз положень зображених членів родини чи їх дій.
8. Наявність об'єднувальних чи роз'єднувальних деталей, відстань між зображеннями, розміщення стосовно один одного як показники сприймання дитиною емоційної близькості між членами родини. Наприклад, зображення предметів на малюнку може нести декоративну, об'єднувальну чи роз'єднувальну функції.

В кінці аналізу формулюємо загальний висновок щодо благополучності сприймання дитиною сімейних взаємин.

Завдання 3

Тема: психологія молодших школярів.

Мета:

- визначення впливу телебачення на особистість молодшого школяра,
- з'ясування характеру контролю батьків за телевізійними інтересами дитини.

Форма роботи: бесіда з дитиною молодшого шкільного віку.

Після налагодження емоційного контакту з молодшим школярем залучаємо його до тематичної бесіди.

Орієнтовний зміст бесіди:

1. Скажи своє повне ім'я та вік (наприклад, Олександр, 10 років).
2. Скільки часу у буденний/вихідний день ти дивишся телевізор?
3. Які твої улюблені телепередачі?
4. Які телепередачі тобі не подобаються?
5. Чи радять тобі батьки подивитись якусь телепередачу? Якщо так, то яку саме?
6. Чи є телепередачі чи фільми, які тобі забороняють дивитись батьки? Якщо так, то які саме?
7. У вихідний день якому заняттю ти б надав перевагу: а) слуханню музики,
б) грі на комп'ютері,
в) перегляду телевізору,
г) читанню цікавої книжки,
д) спілкуванню з товаришами.
8. Чи є у тебе улюблений телегерой? Якщо так, то хто саме? Чому він тобі подобається?
9. Чи пробуєш ти наслідувати свого улюбленого телегероя?
10. Якби ти був режисером телебачення, яку телепрограму ти б знімав?

При опрацюванні отриманих під час бесіди даних здійснюється якісний аналіз відповідей дитини.